Personalbiblioteket
KREATIMA

HASSEL
Privatspanarna

Olof Palme

Lisbeth Palme

Gärningsmannen

Grandmannen

Walkie-talkiemannen

Kepsmannen

Skandiamannen

Dekorimamannen

Polismannen

1. F.d. kriminalinspektören Roland Hassel, 70, läser metodiskt Dagens Nyheters dödsannonser namn för namn för en 90-årig f.d. polis med gråstarr i ett anonymt väntrum. Mannen känner inte igen ett enda namn men ber Hassel köpa lite tuggummi. Hassel ursäktar sig ett ögonblick, tar med sig en bricka med en halväten smörgås och en kopp kaffe och vandrar rutinmässigt spanande genom Löwenströmska sjukhusets korridorer i Upplands Väsby (Familjen Anckarströms soningsgåva till svenska staten efter mordet på Gustav III). Han tar hissen ner till en foajé fylld med palmliknande växter, lämnar av brickan på ett rullband i catéterian och går otåligt in i en godiskiosk. På TV:n i kiosken rullar en Wallander-film utan ljud och från radion hör vi ett samtal i Ring P1 där någon diskuterar Palmemordet med Täppas Fågelberg. Hassel köper lite sötlakrits och ett telefonsamtal (mobiltelefoner förbjudna på sjukhus), får en gammal telefon av kvinnan bakom disken och ringer 09951010. Hassel kommer omedelbart fram till en telefonsluss där han meddelar att han är Roland Hassel från Upplands Väsby och vill fylla i några fakta kring föregående Palme-samtal. Hassel tittar sig misstänkt omkring i kiosken och äter en bit lakrits innan han blir framkopplad till radio-värden Täppas. Hassel introducerar sig själv som f.d. polis och går igång med ett resonemang kring den utfästa belöningen på 50 miljoner för uppgifter som leder till en fällande dom i Palmeutredningen. Hassel menar att belöningen genom inflation snarare borde ligga närmare 100 miljoner.

//

Hassel-musiken och originalgrafiken över ett vinterlandskap där Hassel vandrar med broddar över ett fruset och snötäckt Norrviken. Hassel vandrar fram mot en avlägsen vak medan förtexterna tonas in och när han kommit fram till isvaken uppenbarar sig två svartklädda grodmansdykare samtidigt som vi tonar ut i vitt.

//

2. Tidig morgon i Sigma Centrum vid Upplands Väsby området Apoteksskogen. Hassel, påpälsad och iklädd ett ljusblått axelband där det med stora bokstäver står *POLISVETERANERNA*, samt f.d. kollegan Uno delar ut flygblad och informerar måttligt intresserade förbipasserande om väntjänst och följeslagare för ensamma äldre. En väktare närmar sig efter en stund och meddelar Hassel och Uno att det inte är tillåtet att dela ut flygblad utan särskillt tillstånd. Hassel och Uno packar ihop sina atteraljer innan de skiljs åt och Hassel tar tillslut några kliv ut i kylan och ställer sig utanför entrén samtidigt som ett flygplan dånar förbi på låg höjd på väg ner till landning vid Arlanda.

3. Solvalla travbana. Hassel och hans något yngre pyssling, Paul, vandrar omkring sent i E-Huset på en ödslig V64 i elljusets sken. Deras gemensamma häst *Digital Dream,* slutar 4:a i näst sista loppet och de tar en fika där de diskuterar framtiden. Hassel hör sig för kring f.d. landshövdingen Lennart Sandgren, högste ansvarig för polisöversynen i Stockholm vid Palmemordet och tillika en gång i tiden styrelseordförande i Aktiebolaget Trav & Galopp innan han försiktigt nämner att han ämnar genomföra en ny rekonstruktion av Palmemordet eftersom Thulehuset vid mordplatsen snart ska renoveras sönder av Gert Wingårdh. Paul tar med Hassel ner till stallarna för en liten avstämning med en totalt nergeggad kusk och redogör samtidigt kring sin polare Hasse Johansson från Rimbo som var en av de första vittnena på plats vid Palmemordet. Hassel träffar polisveteranen Kenth vid pissoaren innan han berättar för Paul att han vill sälja sin andel i hästen.

4. Svenska Pistolskytteförbundets lokaler på Gärdet. Verkställande Utskottet har möte med gulost, påläggskorv-frallor och kaffe. Hassel representerar pliktskyldigt polisveteranerna. En suppleant går igenom konkurrerande mer militanta pistolklubbar ute i landet bl.a. *Vapenägarförbundet* samt den inom polispåret förekommande *Stockholms Försvarsskytteförening.* Hassel demonstrerar en brandsäker flykthuva som tänkbart tillägg till skjutbanors nödutrustning. Styrelseordföranden påminner alla om en gammal överenskommelse kring bullernivåer som nu blivit ett åtagande innan han tackar för dagens sammankomst och slår klubban i bordet. I fikarummet samtalar Hassel och suppleanten kring olika sportlovsaktiviteter och hur Vasaloppet är fulltecknat sen länge innan Hassel skyndar vidare.

5. Hassel dricker en lunch-öl och äter en Parisare med polisveteranerna på restaurang Löwenbräu vid Fridhemsplan. De talar om det fortfarande ouppklarade Hammarbymordet på apotekare Hallbergsson 1913 i Upplands Väsby och hur det var upprinnelsen till uttrycket "Kyss Karlsson". Uno nämner Dekorimamannen och spaningsuppslagen kring Väsby Atletklubb, en knapp kilometer från det gamla apoteket och skissar en karta på ett ölunderlägg. En annan f.d. kollega påminner om den *Abu Nidal*-cell i Upplands Väsby som blev en del av Iran/Irak-spåret innan Jätten Göran drar hela Palmemordnattens biograf-förlopp med den spanande Grandmannen på *Bröderna Mozart,* Sagamannen som sprang in på *Morrhår & Ärtor,* 33-åringen som såg *Rocky IV* på Rigoletto, Scientologmannen som såg *Smaragdskogen* på Sergel, vittnet Gudrun som såg *Tillbaka till Framtiden* på Rialto, vittnet Lars-Erik som såg *Sällskapsresan* på Riviera och det faktum att Palme själv egentligen skulle ha gått och sett *Mitt Liv som Hund* på Spegeln. Hassel inflikar att det gick en film på TV också innan han betalar sin öl och tackar för sig.

6. Hassel vallar sig själv - till synes planlöst - runt i Stockholm och mordkvarteren. Han spanar vid Hotel Royal Vikings gamla entré, han åker på vänster sida i en rulltrappa, skriver på ett Flashback forum vid ett öde internet café i Centralen, åker den omtalade buss 43, äter en kokt korv vid vittnet Ljubisas *Korv-cash* utanför Adolf Fredriks Kyrka och stannar upp en stund vid hörnet Sveavägen/Tunnelgatan där en Bolivian spelar panflöjt. Hassel letar fram en liten knöggglig papperslapp i jackan och kluddrar ner några ord innan han går runt hörnet och på gammal god spanarrutin tar sig in i Thulehuset (även känt som Skandiahuset) genom en öppning i byggnadsställningens plastpresenning. Väl inne i värmen tar han sig fram genom den tomma och fullständigt utrymda fastigheten och bort mot avfasningshörnet ovanför den gamla färgaffären Dekorima. Hassel öppnar ett dammigt fönster i Olof Palmes fars och farfars familjeföretags nu ödelagda huvudkontor och blickar ner mot mordplatsen.

7. Pälsbutik på Scheelegatan mitt emot Rådhuset och Stockholms tingsrätt. Paul guidar Hassel genom sin mors gamla butik och in i kylrummet full med exklusiv mink. Paul plockar fram och provar en mocka-kappa och påminner Hassel om att Lisbeth Palme mystiskt nog anlände till Sabbatsbergs sjukhus iklädd en annan kappa än den vid mordtillfället och att hon dessutom kom till Sabb i polisbil men lämnade Sveavägen i ambulans. Hassel lyssnar artigt men har svårt att uttala sig eftersom han har svårt att minnas den lilla skymt han sett av den hemligstämplade kappan som hänger i en kulvert hos Statens Kriminaltekniska Laboratorium i Linköping. Hassel drar ett resonemang kring gärningsmannens anklar och innan de lämnar källaren undrar Hassel hur snabbt Paul kan få fram fler flykthuvor.

8. Hassels kompisgäng tränar veterancurling i en gammal sliten 70-tals hall i Sundbyberg. Paul; en f.d. Dagens Insdustri-journalist och "multisjuk" pyssling till Hassel som numer driver sin mors gamla körsnär-verksamhet, Östen; en f.d. gymnasielärare som väntar på att operera knäet, Anders; överentusiastisk curlingentusiast samt ytterligare en privatspanare. Tillsammans curlar de runt lite lojt och sopar isen samtidigt som ett antal samtal pågår kring Palmemordet och den stundande rekonstruktionen. Östen för ett resonemang kring Auschwitz skylt-kuppen som snabbt övergår i ett raljerande med Paul kring familjen Palmes Djursholm och Wallenbergs Satljsöbaden. Anders curlar iförd en utochinvänd civilpoliskeps som han stolt demonstrerar som en gammal födelsedagspresent från Hassel samtidigt som han stönar iväg en sten. Hassel försöker styra upp några tankar kring årsträffen och vad alla ska ha med sig. Paul sopor ihop några stenar till en improviserad modell av mordkvarteren och lägger fram en ny alternativ teori kring hur Andrei Tarkovskij

regisserat mordet som ett iscensatt självmord medans Hassel tar på sig en plastryggsäck fylld med vatten och vandrar runt på isen och spolar banorna med ett duschmunstycke.

9. Hassel på halvöde kommunbibliotek i Upplands Väsby. Hembygdsföreningen håller föredrag och berättar om den medeltida by vid namn Väsby som under medeltiden låg vid korsningen Sveavägen/Kungsgatan i centrala Stockholm. Hassel frågar försiktigt en finlandssvensk datavärd om kvällens advokatjour bestående av 15 minuter kostnadsfri rådgivning och får en kölapp och ber dessutom om hjälp med att hitta Palmehyllan. Han vandrar runt bland böckerna, bläddrar lite lojt i ett gammalt exemplar av Sven Anérs tidning *Palme-Nytt* och lånar en sliten VHS-kassett innan det blir hans tur. Tillsammans med en något skeptisk jurist från advokatsamfundet diskuterar han sedan under några gratisminuter i ett inglasat sidorum det sk. *Harvardärendet* vid Länsrätten i Stockholm och olika tänkbara scenarion till varför Olof Palmes skatteärende försvann spårlöst ur datasystemet under mordnatten. Hassel avslutar med att fråga om juristen skulle kunna tänka sig att ställa upp som förhörsvittne om han lämnar nya uppgifter till Palmeutredningen.

10. Mitt i natten hemma hos Hassel i Upplands Väsby. TV:n och VHS-spelaren är på och Suzanne Ostens långfilm *Bröderna Mozart* är på väg att ta slut. Björn Gedda skymtar förbi på TV:n och Hassel ligger i en fåtölj iklädd sin Alitalia-morgonrock. Han går ut till köket där han klär sig, sörplar lite filmjölk och ansar mustaschen innan han ringer Färdtjänsten och försöker göra en följeslagarbeställning genom växeln i Makedonien.

11. Sliten Färdtjänstbuss på en ödelagd motorled. Långt samtal om Svea Taxi Allians, friåkarna från Irak och Järfälla Taxi. De plockar upp rullstolsbundne privatspanaren Sven Anér på Kung Hans Väg i Rotebro (Hassel är gratisåkande följeslagare). Chauffören mumsar på pommesfrites och talar om Christer Petterssons pappa Roland och de anonyma walkie-talkie observationerna från den oidentifierade Skelleftehamnsmannen som Anér menar är Stieg Larsson.

12. Minibussen bromsar in i hörnan Sveavägen/Tunnelgatan mycket tidigt en tom och stilla morgon på 25-årsdagen av Palmemordet. Hassel, Paul och ett helt gäng andra privatspanare har samlats för den årliga ceremonin och en komplex rekonstruktion av den sk. *dödspromenaden*. Ett luttrat gäng som årsdagen till ära varje år samlas i hörnan Sveavägen/Tunnelgatan för att iscensätta Palmemordet. De kanske är före detta kollegor, gamla vänner och nya entusiaster som på något sätt lyckats hitta varandra genom sin gemensamma fascination för vad som skedde där den 28:e februari 1986. För alla inblandade är det som vilken hobby som helst och hade de inte gjort detta hade de kanske spelat innebandy eller badminton på söndagsmorgnarna istället. De alternerar i olika roller där alla får chans att "spela" Palme och Lisbeth, Dekorimamannen, Grandmannen, Sagamannen, Kepsmannen, Skandiamannen och Chevamannen. Vid olika tillfällen rekonstruerar de olika existerande Palme-spår som t.ex. "Baltmannen", "Ettårsmannen", "Miro Baresic", "33-åringen", "Ted Gärdestad", "PKK" och "Christer Pettersson" samt även egna scenarion som t.ex. "Avfasningsmannen" där gärningsmannen ska ha gömt sig uppe på den lilla balkongliknande avsats som än idag finns kvar vid entrén till den f.d. färgaffären på mordplatsen. Allt görs med någorlunda gott men yrvaket humör och på gammal rutin. Lite korpen-fotboll stämning med människor man gillar men som man kanske inte hinner träffa utanför Palme-sfären. Ingen har lagt ner alltför mycket kraft på att försöka se ut som sin roll även om en och annan blå, knälång täckjacka kan skymtas. Man kommer som man är och har lite kul med gamla polare. Men någonstans i bakhuvet ligger ju såklart belöningen på 50 miljoner kronor och lurar i deras medvetande och kanske, kanske kan dessa "experiment" i förlängningen leda till ett gripande och ekonomiskt oberoende för alla inblandade. Därför kan också adrenalinet och allvaret stundtals kicka in ordentligt. Paul får äran att idag spela gärningsmannen och en inhyrd figurant vid namn Lena är Lisbeth med en kappa från Pauls butik. Hassel vandrar omkring med en dokumentpärm med röd rygg där körschemat kontrolleras mot gamla protokoll. Anders är Palme och slår i marken på en medhavd skumgummimadrass samtidigt som någon med en sekatör knipsar av en gren på det träd som Palmes kula enligt uppgift skulle ha träffat.

Samtidigt koordinerar de tillsammans ett komplicerat rörelsemönster med tidtagarur där bl.a. gärningsmannen ska ha talat med paret Palme innan skotten avlossats, där vittnet Lars vid Luntmakargatan (som var granne med Christer Pettersson från Rotebro) ska ha gömt sig bakom en byggbarack när gärningsmannen joggade förbi, där det kan ha tagit uppemot 60 sekunder för gärningsmannen att ta sig upp för de 89 trappstegen till Malmskillnadsgatan beroende på löpsteget (och där man dessutom dubbelkontrollerar både hiss och rulltrappor), där vittnet Lars springer efter gärningsmannen och möter vittnet Yvonne som precis observerat en man som sprungit ner för David Bagares Gata, där vittnet Ann-Catrin blivit omkullsprungen av en man som i sin tur vittnet Gerhard verifierar men där tiderna inte riktigt stämmer och där vittnet Ibrahim från Benin blivit stoppad i sin bil av en andfådd man på Döbelnsgatan.

Man utforskar även alternativa flyktväger via Thulehusets garageinfart på Luntmakargatan och de hemliga underjordiska gångar som under andra världskriget grävdes för att Thulehuset skulle utgöra högkvarteret för den svenska motståndsrörelsen utifall att Stockholm ockuperades av Tyskland. Bakom en barack

inne på gården pågår ett utgrävningsarbete där en Mongolisk man med reklamryggsäck för en italiensk restaurang fått i uppdrag att gräva efter Palmevapnet.

Allt urartar så småningom i ett komplett kaos när de frivilliga figuranter som engagerats för att agera vittnen inte riktigt förstår alla instruktioner och man tvingas börja om nere vid Sveavägen och dra förloppet med Musikläraren Inge, vittnena Leif, Jan (gammal klasskamrat emd Christer Pettersson) och Nicola, Järfälla Taxin som larmade polisen, Gösta som var förste polis på plats, Södermalmspiketen 3230 med polismannen Claes som spydde (eller inte?) i rulltrappan upp till Malmskillnadsgatan, Norrmalmspiketen 1230 som tankade på Norra Bantorget, den mystiska kommissariebilen som kom för tidigt, Sollentunaambulansen som av en slump stoppades av vittnet Leif, Sabbatsbergsambulansen som kom för sent, samt de två anonyma finska kvinnor från Upplands Väsby som påstår sig ha identifierat den finsktalande Dekorimamannen.

Till slut springer alla inblandade mer eller mindre förvirrat fram och tillbaks upp och ned för tunnelgatan med walkie-talkies och ut och in i den gamla övrgivna färgaffären där rekonstruktionsgruppen förlagt sitt temporära högkvarter. Inne i den tomma färgaffären snurrar sambandscentralens bandupptagning från SOS Alarm från mordnatten som en synkhjälp för rekonstruktionsgruppen. Hassel rör sig så småningom lite åt sidan, ställer sig vid Dekorima avfasningen, blickar ut över spektaklet, tar fram en mobiltelefon och ringer polisen för att ange sig själv.

•••

Jag växte upp med tre mystiska figurer i TV-rutan. Ishockeykommentatorn Lasse Kinch, politikern Anders Björck och framförallt polisen Roland Hassel. Jag förstod mig aldrig på dem men jag kunde heller aldrig släppa min fascination inför dessa tre män. *Hassel 12* skulle sluta denna Tre-Kronor trilogi och med ett 12 scener långt Strindbergskt Röda rummet-narrativ låta Roland Hassel ta oss på en nostalgisk resa genom ett sportlovsledigt Stockholm. En dekonstruktion av svensk kriminalfilm samt en betraktelse över två 25 års jubilarer – Palmemordet och Hasselfilmerna - som med mycket humor och djupaste allvar vill diskutera en vilsen svensk manlighet samt den närmast groteskt växande svenska polisfilmsgenren.

Den svenska kriminalgenren har under det senast decenniet blivit ett internationellt tv och filmbegrepp. Sammantaget har svenska deckare, polisfilmer och tv-serier vuxit till att bli en miljardindustri och marknadsförs till en allt bredare publik över hela världen. Det är därför hög tid att omkullkasta förväntningarna och vitalisera genren.

TV-serien med Olov Svedelids romankaraktär Roland Hassel födde på allvar hela den våg av massproducerad svensk polisfilm som under de senaste 20 åren blivit en allt större svulst. Beck, Wallander, Van Veeteren, Winter, Johan Falk med flera hade aldrig fått chansen att nå svenska folket i samma skala om det inte varit för att Hassel banat väg på 80-talet. Det har nu dock blivit dags att visa att det går att göra svensk polisfilm med ett helt annat språk och en helt annan ton än vad vi är vana vid. *Hassel 12* skulle på ett plan kunna beskrivas som ett möte mellan sinnebilden av den svenska hårdkokta polisfilmen och den ryska mjukt observerande dokumentärfilmen personifierad av regissörer som Viktor Kosakovsky och Sergei Dvortsevoy. Eller varför inte en blandning mellan Gus van Sants "Last Days" och Ingemar Bergmans "Nattvardsgästerna". Där skildras en musiker som tappat tron på musiken och en präst som tappat tron på Gud. I *Hassel 12* har den f.d. kriminalinspektören Roland Hassel tappat tron på rättvisan och i ren frustration över sin allt tilltagande maktlöshet i allmänhet och det gamla s.k. polisspåret i Palmeutredningen i synnerhet, bestämt sig för att rentvå kåren och kamma hem Palmebelöningen på 50 miljoner en gång för alla.

I *Hassel 12* vill jag diskutera detta genom att sammankoppla två dramatiska brytningstider på ett Kungligt, demokratiskt och polisiärt plan. Vårt lands två statschefsmord, på Gustav III och Olof Palme, blir i f.d. polisen Roland Hassels värld en länk fram till 2011 och dagens Stockholm. I Hassels nya pensionärsliv i Norrort - i det förlorade ingenmanslandet mellan pensionen och äldreboendet – möts historien genom Kungamördaren Anckarströms familjegods, det en gång i tiden oerhört uppmärksammade Hammarbymordet samt genom Christer Petterssons och den så kallade Dekorimamannens gamla jaktmarker.

Det fortfarande ouppklarade Hammarbymordet i Upplands Väsby 1913 utreddes av landsfiskal Hasselhun och är än idag det mest omskrivna mordet i svensk kriminalhistoria efter Gustav III och Palme. När det inom några kilometer från det apotek där detta dåd skedde går att hitta dels ett mystiskt sjukhus byggt som ett resultat av ett Kungamord samt direkta kopplingar till både Christer Pettersson och polisspåret känns det som att Upplands Väsby passar ovanligt väl som ny orörd spelplan för Roland Hassel. Att det ursprungliga Väsby under medeltiden var en by där dagens Tunnelgatan möter Sveavägen blir i sammanhanget bara en ödesmättad bonus.

//

Under många år har Säkerhetspolisen och Rikspolisstyrelsen spanat på de harmlösa men djupt dedikerade privatspanare som årligen på årsdagen av Palmemordet samlas i ABF-huset på Sveavägen för rekonstruktioner och genomgång av nya spaningsuppslag. Dessutom mottar Täppas Fågelberg ständigt nya samtal från privatspanare i RingP1 på årsdagen av mordet. *Hassel 12* kommer att knyta ihop båda dessa verkligheter i en fiktionaliserad observation. Precis som själva Palmeutredningen i sin linda internt ofta beskrivits som en ren improvisation från Polisens sida kommer den här filmen att växa fram i mötet mellan en av Sveriges skickligaste skådespelare, typecastade amatörer, luttrade privatspanare och f.d. poliser.

När alla möjligheter till att fälla en gärninsgman synes förlorade för gott utgör Roland Hassel och hans privatspanare en sista utpost i ett desperat försök att upprätthålla sin heder till vilket pris som helst. Hassels pliktrogenhet, stolthet och lojalitet mot kåren manifesteras absurt nog genom en rekonstruktion av det dunkla polisspårets alla märkliga spaningsuppslag. Ska han rentvå sig själv eller få fram en dold sanning? Löser Hassel världens största mordutredning eller offrar han sig för kåren?

Likt den snart 1000-åriga legenden om riddaren Roland ger Hassel tillslut upp och larmar sina överordnade.

//

Innan Gustav III reformerade Stockholmspolisen 1776 och skapade vad vi idag betraktar som vår moderna poliskår (passande nog finansierad av en förhöjd skatt på kaffe) drömde han om en paradgata i klass med Champs-Élysées. Sveavägen skulle inte färdigställas förens långt senare men vi tar vår början i hans mördares familjesjukhus innnan vi landar i ytterligare ett statschefsmord ett kvarter från kyrkan Gustav III invigde i sin fars namn.

Inget annat land än Sverige har dessutom upplevt en lika intensivt stigande maktlöshet bland män. Trots sina brister ligger Sverige i ständig topp när det gäller global genusjämställdhet och de senaste 25 åren har den svenske mannen säkerligen tappat mer makt än någon annanstans på vår planet. Den komplett maktlöse före detta polisen Roland Hassel får här personifiera en ny förvirrad, åldrad och polariserad klassisk manlighet utan plats i ett nytt modernt och jämställt samhälle.

Måns Månsson

3
2
7
0

4

1

6

8

3

2

7

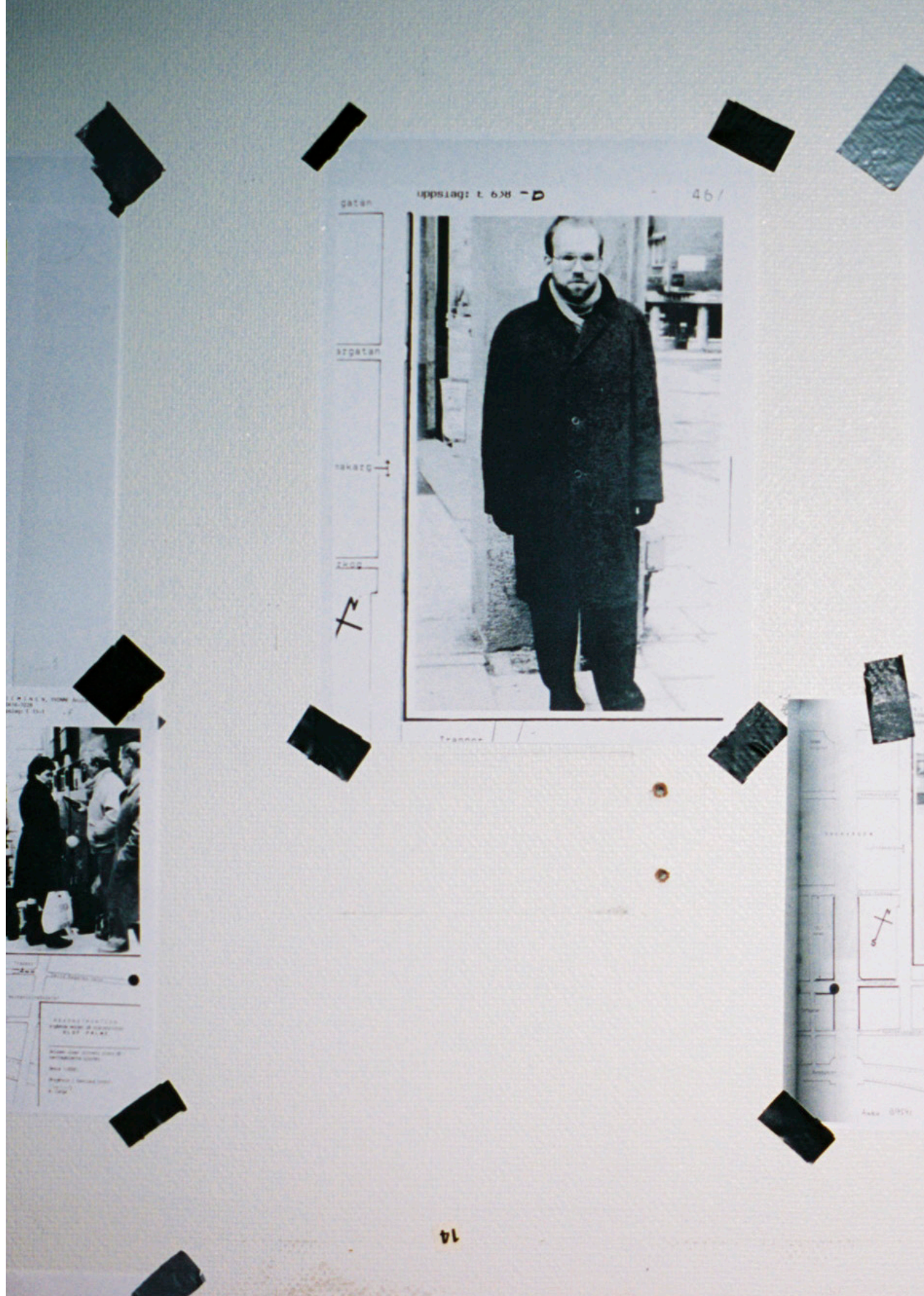

I L S S O N, JAN Charles
20613-[redacted]
ppslag: E 21 -E
1 (3)
353

V A L L I N, PER Thomas
621118-[redacted]
Uppslag: E 167-1 — A

MORDET PÅ PALME

Så tror polisen att han flydde

JOHANSSON, HANS Åke
530503-[redacted]
Uppslag: E 9979-j
1 (4)
323

SVENSSON, JAN-ÅKE Sverker
510617-[redacted]
Uppslag: E 251 -D
1 (4)
296

FAUZZI, NICOLA
630703-[redacted]
Uppslag: E 13-1 - E
1 (5)
99

1 (4)
Uppslag: E 17 – B

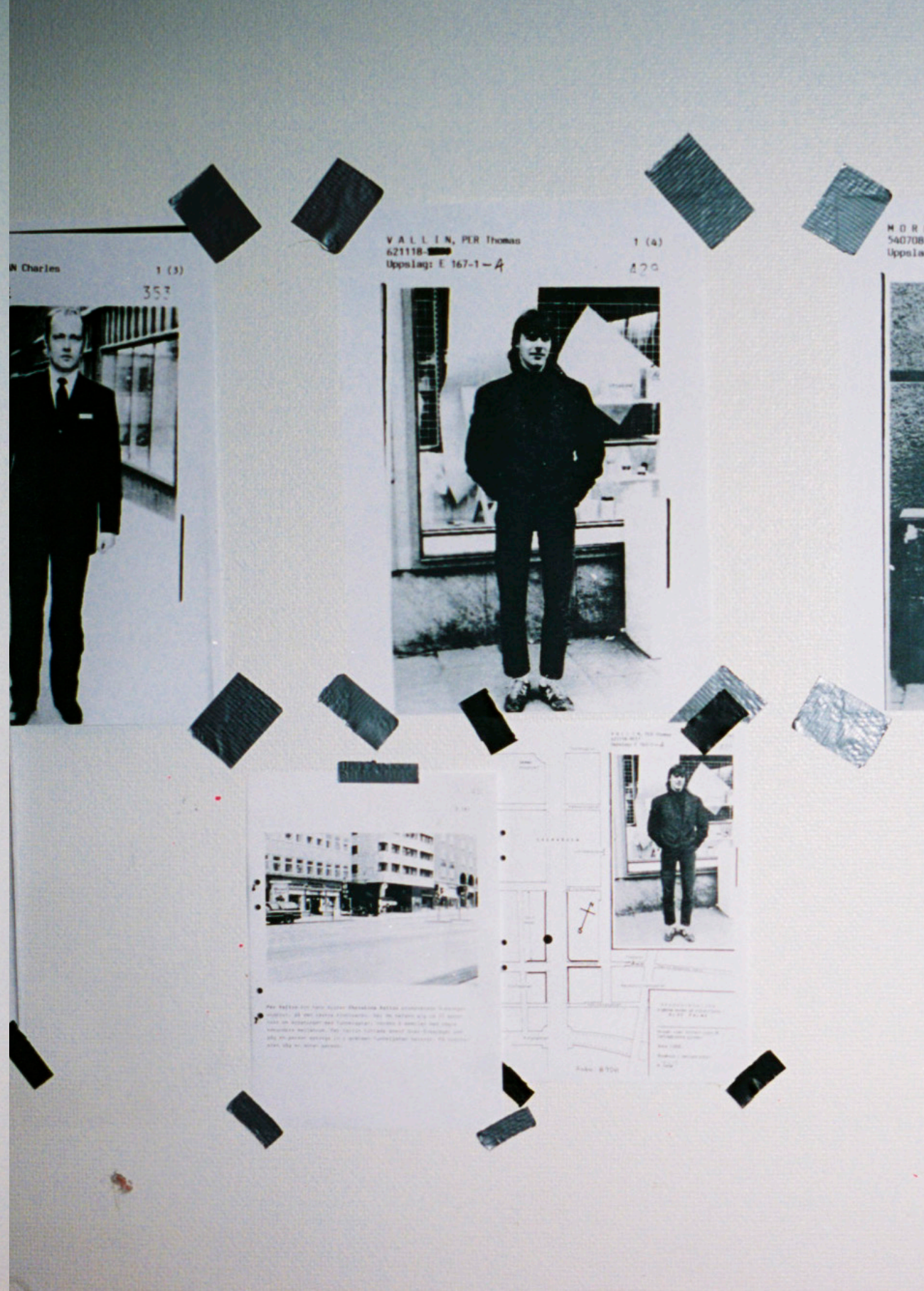
1 (3)
V A L L I N, PER Thomas
1 (4)
Uppslag: E 167-1 – A

E L I U S, Knut INGE Börje 1 (3)
[redacted]
g: E 107 - F
381

S V E N S S O N, JAN-ÅKE Sverker 1 (4)
510617-[redacted]
Uppslag: E 251 - D
296

MONGOLIA
BARBECUE
3
2

UTR 949

HOTORGET
1

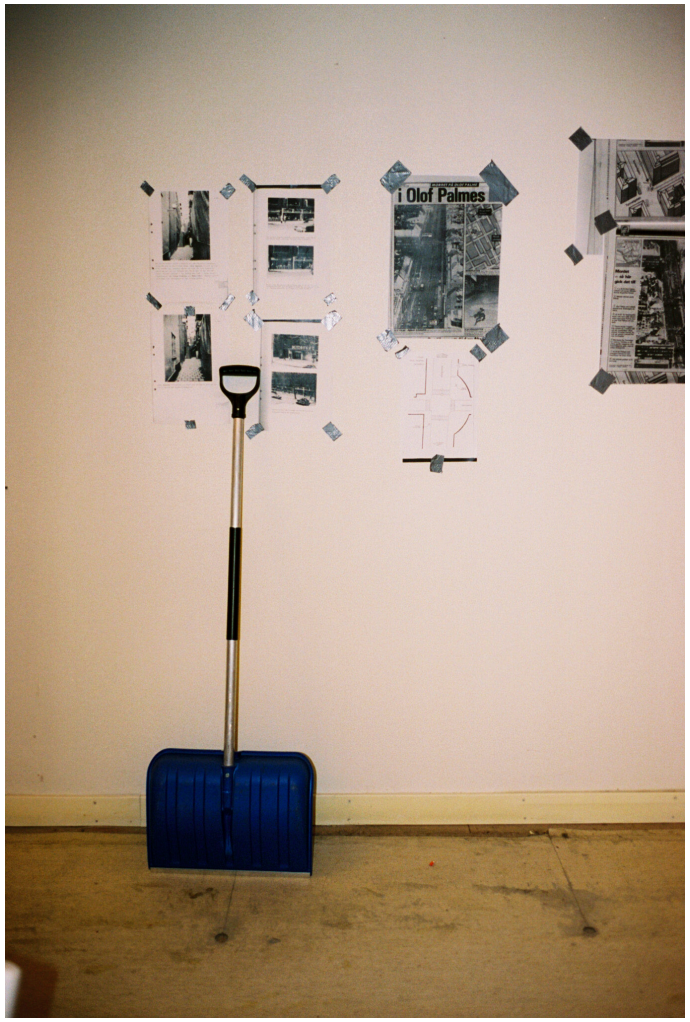
i Olof Palmes

HÖTORGET

coop

Olof Palmes
16 VITTNEN - 16 PUSSELBIT

4

TAXI

Hiss

Hassel – Privatspanarna
en tidslinje av Måns Månsson

Första anteckningen:
Hassel har blivit galen. Går bara omkring och spanar. Leder ingen vart.

Snutfilm där ingenting händer.

Hitta Svedelid. Äldreboende i Stocksund. Pitcha grundidén om Hassel i Kongo. Försiktigt positiv kring experimentet. Svedelid pitchar tillbaka ett utkast.

Stocksund den 25 mars 2008-03-25

Broder Måns!

Här är så kortidén om Hassels upplevelser i Kongo. Detta är bara en skiss som kan utvecklas åt alla håll.

Gäller det Hassel så måste verkligen ett visst av spänning med för annars missar vd en stor publik som gillar honom och hans karaktär och har sett de tidigare tevefilmerna. Det är nog absolut nödvändigt, särskilt om du ska ragga sponsorpengar. Det innebär inte alls att aktion är den enda rätta lösningen, men kanske en kombination av hårdför handling och inblickar i den tredje världens problem, som syns ständigt sviks, kan locka en stor publik.

Hör av dig till
vännen

Träffa Lars-Erik. Första mötet på Dunkers i Helsingborg.

Leberenett@telia.com

Lars-Eriks första anteckning: Hassel som “en koagulerad tanke”.

Manusarbete. Research. Juridik.

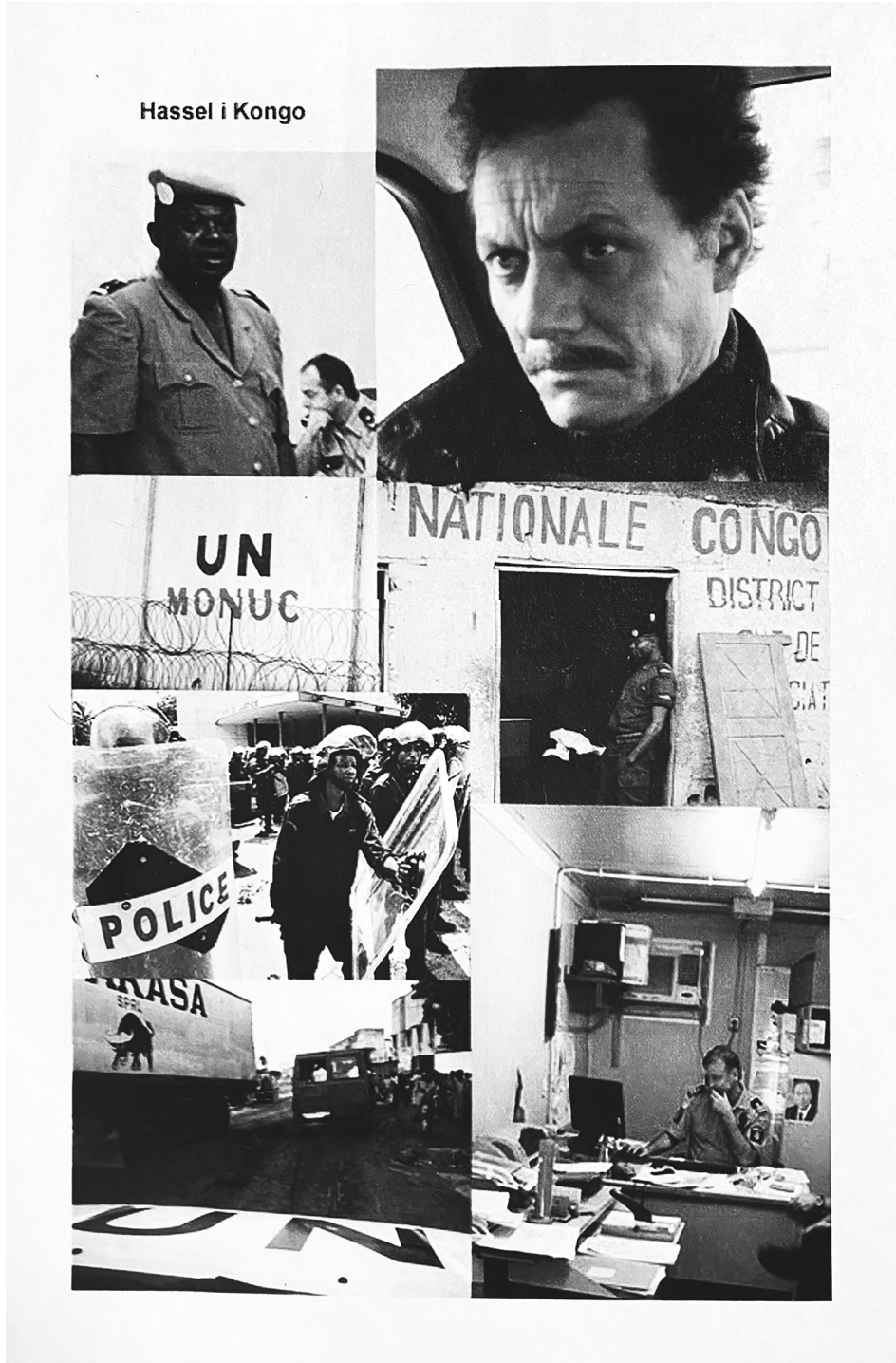

Berenett backar på Kongo samtidigt som Palmemordet ska preskriberas och bildar ny Stockholmsfond.

Mer manus. Mer juridik. Berenett kräver skriven dialog. Johan Jonason ansluter som Berenetts personliga dialogförfattare.

Berenett backar på att göra Hassel till Sverigedemokrat.

Läser Grankningskommissionens betänkande. Fastnar för kapitlet om FBI som spanar på privatspanare som genomför rekonstruktioner på mordplatsen på årsdagen.

Hassel 12

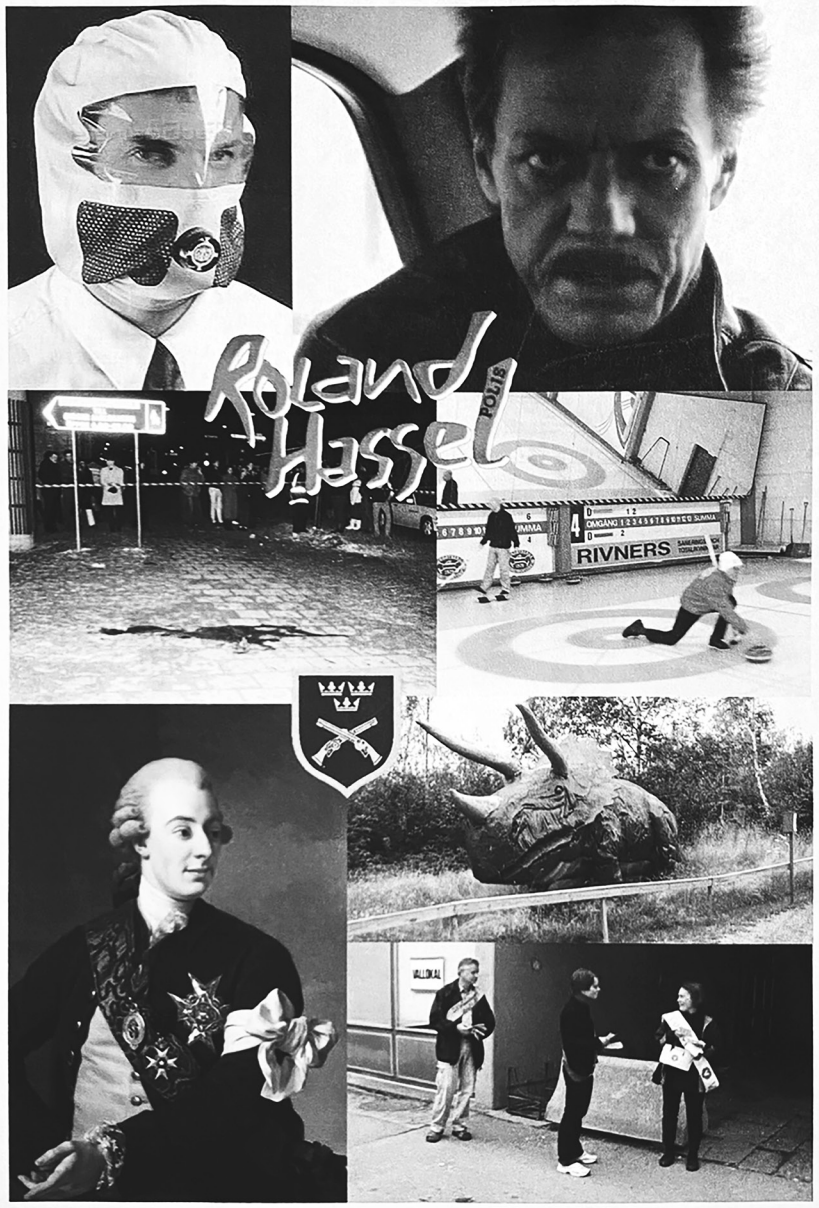

Läser Rolandssången om de 12 riddarna längst bak i ledet.

Privatspanare blir ny backup. Rollsätter två privatspanare + ett vittne + två Ex-Cons + en UD-tjänsteman. Alla andra vittnen tackar nej. Två till privatspanare dör. En backar ur.

Hoa Hoa tackar ja till att göra en roll men klipps bort.

Skandiahuset ska renoveras. Sista chansen att filma mordplatsen i befintligt skick innan Dekorima blir Urban Deli. NCC ger oss access till bygget, Skandias gympasal samt kulvertarna under mordplatsen.

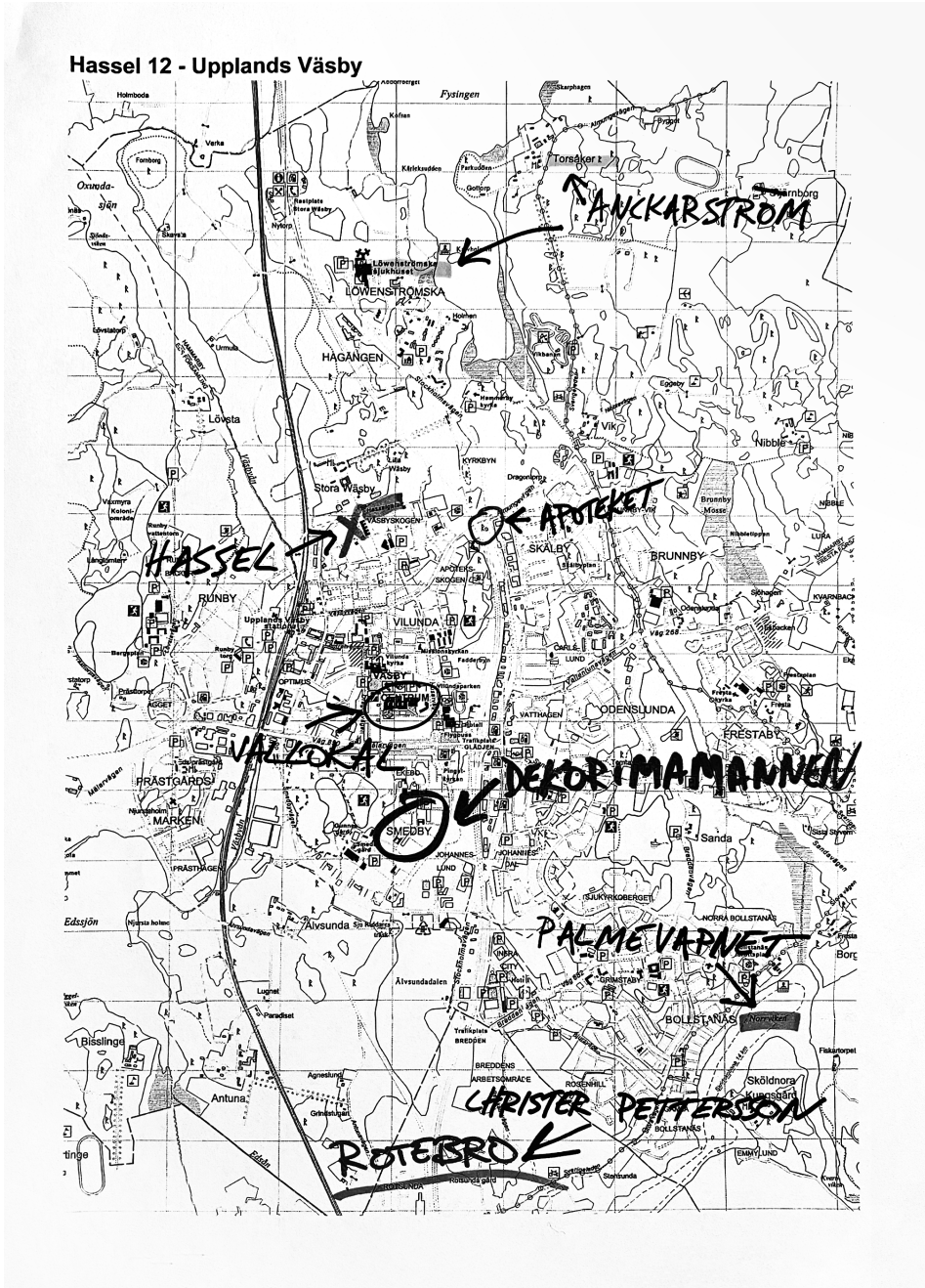

Berenett backar på att Hassel numera ska bo i Upplands Väsby. Blir en “övernattningslägenhet” istället.

Får tag på två identiska S-VHS kameror som kan over-ride auto-iris.

Köper stort parti S-VHS kassetter från porr-grossist.

Möte med Göran Lambertz på Högsta Domstolen. Han går med på att spela jouradvokat på Upplands Väsbys bibliotek.

Möte med Suzanne Osten på Stadsteatern. Hon går med på att jag får använda klipp ur Bröderna Mozart med Björn Gedda.

Filmar samtalet till Täppas i Löwenströmska sjukhusets foajé. Samma sjukhus som familjen Anckarström tvingas bygga som soningsgåva efter mordet på Gustav III.

Hittar ett workflow där S-VHS kassetterna varje natt efter inspelning digitaliseras till DigiBeta.

Berenett backar på att delta i inspelnings-rekonstruktionen med en aktiv roll. Jag ger honom en handycam.

HASSEL – PRIVATSPANARNA
EN INTRODUKTION
Filmögon

1986 sker två tillika epokgörande händelser i Sverige. 28 februari mördas statsminister Olof Palme på Sveavägen i Stockholm och drygt åtta månader senare sänds den första filmatisering av Olov Svedelids deckarserie om poliskommissarie Roland Hassel på SVT. Två utdragna följetonger tar vid, där den senare blir en bidragande faktor till massproduktionen av svensk polisfilm. Mellan 1986–1992 producerar SVT Drama tio tv-filmer om Roland Hassel på löpande band, gestaltad av skådespelaren Lars-Erik Berenett. Filmerna om den hårdkokte snuten blir ett paradigmskifte inom svensk film- och tv-produktion — en språngbräda till outtömliga serier om Wallander, Beck, Van Veeteren, osv. osv. som introduceras under 90- och 00-talet. “Det svenska deckarundret” tar form och blir en mångmiljonindustri och en framgångsrik exportvara. Men under den här perioden förflyttar sig filmatiseringarna av Svedelids romankaraktär till polisfilmens periferi förutom ett tappert försök att återuppliva serien på bioduken vid millennieskiftet med *Hassel – Förgörarna* (2000). Konkurrensen blev kanske för hård eller var det redan då en begynnande matthet, som Berenett själv uttrycker det: ”Jag kan själv vara lite trött på dem, även om jag varit med och grundlagt trenden i det här landet.”[1]

Någonstans i kölvattnet av den industriella serietillverkningen som Hassel-serien skapade, gryr även en trötthet hos dokumentärfilmaren och konsthögskolestudenten Måns Månsson. Han växte upp med Roland Hassels skuggliknande figur flimrande på Sveriges enda tv-kanal under 80-talet. Efter ett antal kortfilmer såsom *Clyde* (2001), *Stockholm Street* (2003) och *Kinchen* (2005) samt långfilmen *Hr: Landshövding* (2008) påbörjar Månsson ett detektivliknande arbete som resulterar i *Hassel – Privatspanarna* (2012). Precis som förgrundsgestalten ger sig Månsson in i en ensam kamp mot ”det svenska deckarundret”. Men ”efter att ha insett att den svenska polisfilmen aldrig kommer att avindustrialiseras” gör Månsson något som gör *Hassel – Privatspanarna* unikt i svensk filmhistoria: han, som en etablerad dokumentärfilmare (och dåvarande student på Kungl. Konsthögskolan i Stockholm), köper loss filmrättigheterna till en svensk franchise.[2] Måns Månsson menar att detta, i sig själv, var speciellt och att det nästan helt förpassades i mottagandet av filmen. Motiverad av sin frustration över svensk underhållningsindustrins produktions förmåga och den effektiviserade industrialiseringen av genren, får Månsson med sig Svedelid och Berenett att tillsammans begrava den odödliga Hassel — för evigt. Hösten 2012 får den tolfte Hassel-filmatiseringen parallell premiär på bio, DVD och VOD.

I *Hassel – Privatspanarna* spelar inte Lars-Erik Berenett samma Roland Hassel som tidigare — istället är han pensionerad och vandrar planlöst runt på Stockholms gator utan att förstå vad han egentligen håller på med. Tillsammans med faktiska privatspanare repeterar han händelseförloppet från mordkvällen i en

tom gymnastiksal. Växelvis spelar dem rollerna som Olof Palme, Lisbeth Palme, gärningsman och vittne. Suzanne Ostens *Bröderna Mozart* (1987) spelas upp i en evighetsloop på en tjock-tv i hans intetsägande lägenhet i Upplands-Väsby. Han hämtar Sven Anér (privatspanarnas outtalade överordnade) med färdtjänst, i en märklig tillika drömlik bilsekvens, där de färdas genom Södra Länkens biltunnel och det spelas en knastrig version av Tina Turners *What's Love Got to Do with It* från 1984 på radion. Slutdestinationen är en nedlagd butik på Sveavägen i Stockholm, tätt intill mordplatsen, där Månsson sammansatt en slags återträff för ett dussintal privatspanare. Mordet fungerar i filmen som ett socialt alibi för en uppsättning udda karaktärer. Männen dricker kaffe, inspekterar tidningsurklipp och uppkopierade sidor från mordutredningen och förbereder sig för en rekonstruktion av mordnatten. Filmen avslutas i ett mörkt Stockholm med en längre sekvens av rekonstruktionen, där Roland Hassel apatiskt står och filmar allt med en gammal handicam. Lars-Erik Berenett blir till en åskådare av sin egen roll och scenen där han själv spelar huvudrollen.

Såg den precis och trots brister är det förmodligen årets film. Hade kanske förväntat mig ännu mer från Måns Månsson, idén är magisk men det saknas något som verkligen lyfter filmen upp i skyn. Fotot är iallafall förbannat snyggt, väldigt likt Trash Humpers ibland, men Stockholmsnatten är vackrare än Nashville och Dekorima har aldrig sett mer ut som en Edward Hopper-målning. Älskade att den på sitt eget skeva sätt var uppbyggd som en deckare, med "förhör" och ett "rafflande" slut.

Nån mer som sett?

Skärmavbild från Flashback, användare: *kvarteretgamen* (2012-11-27, 19:50)

Med *"Ingen spaning, ingen aning"* som ledmotiv mottages filmen med ömsom förvirring och ömsom irritation. Det personifieras kanske allra klarast med Hannes Fossbos slutkommentar i sin recension på P1 Kultur, "Jag fattar ingenting. Det är underbart.".[3] Genom att använda sig av en fiktiv karaktär för att anklaga en hel genre, tvingade *Hassel – Privatspanarna* en publik att konfronteras med hans intentioner men maskerat som en "riktig" polisfilm, menar Månsson. Kritiken och besvikelsen bland alla Hassel-entusiaster på internetforum, nedladdningssidor och filmbloggar visade ingen nåd.

Jo, såg den också tidigare ikväll. Jag tycker den är rätt härligt flippad. Jag gillar känslan filmen förmedlar och det superkorniga fotot. Jag gillar också kostymen i filmen. Man har verkligen lyckats göra dessa privatspanare riktigt sunkiga och ledsna i hur man har klätt dem. Man har rotat längst ned i second hand-affärernas lådor.

Jag gillar också idén att följa upp en polisfilmsserie på det här sättet. Man borde göra fler filmer om deppiga pensionerade poliser som inte kan släppa sina idéer. Det hade blivit ännu bättre om man hade haft med någon karaktär från de äldre filmerna eller knutit ihop det med dem på något sätt. Man vill ändå veta hur det gick så här. Hassel har familj i sista filmen och verkar rätt lycklig.

Skärmavbild från Flashback, användare: *mishima* (2012-11-27, 21:26)

Men i och med all förvirring och den svenska kritikerkårens oförståelse för filmens konceptuella argumentation fyllde ändå *Hassel – Privatspanarna* ett vakuum inom svensk film: där ett flertal regissörer som var utbildade vid svenska konsthögskolor tog plats på biografduken under 10-talet. Det öppnade upp en

alternativ bana i filmvärlden och formade ett "friare" förhållningssätt till filmiska och branschmässiga konventioner, där de tydligaste exemplen är Måns Månsson, Axel Petersén och Anna Odell. *Hassel – Privatspanarna* lanserades i ett reformerat svenskt biograflandskap, där biograferna precis hade gjort en betydande övergång från celluloid 35mm till DCP, vilket med omställningens hårda ekonomiska uppoffring innebar slutet för många biografers livscykel.

Intressant idé och en film jag sett fram emot i flera år men helvete vad besviken jag blev. Flera scener är ju fullständigt meningslösa och filmen infriade inte alls mina förväntningar. Den var inte ens i närheten av bra. 😕

Jag håller med **mishima** om att det skulle varit intressant att se hur det kunde gå såhär för gamle Rolle? Varför blev han en bitter rättshaverist? Vi borde definitivt fått möta fler karaktärer ur de gamla filmerna. Det känns som ett hån mot Olov Svedelid att pensionera hans gamla "hjälte" på det här sättet. Vore jag Lars-Erik Berenett hade jag skämts för min medverkan. Inte för att hans insats var usel utan för att produktionen i sig och resultatet blev så makalöst dåligt. Ointressant, tråkigt och bara ett jäkla slöseri med talang. Varför spendera 71 minuter på att se sån här skit rent ut sagt? Årets absolut största besvikelse.

Skärmavbild från Flashback, användare: *Cineasten* (2012-11-28, 03:53)

SF:s dåvarande programdirektör Sture Johansson, som var ytterst ansvarig för SF:s repertoar ansåg att *Hassel – Privatspanarna* "inte är en film, det finns ingen genre, det finns ingen målgrupp".[4] Det var en av de bidragande faktorerna till att distributionen blev en flopp tillika ett finger åt det svenska underhållningssystemet då endast totalt 178 personer såg filmen på biograf. Filmens allomfattande distribution var det första i sitt slag i Sverige och Månsson menade att filmen var ett "formexperiment på många sätt och passade sig väl för att försöka bryta lite ny mark". [5] Fenomenet med parallella premiärer på biograf, DVD och VOD har sedan 2012 blivit praxis inom svensk filmindustri.

Flera gånger under filmens gång undrade jag om jag skulle orka igenom hela. Usel film på alla sätt, kändes som klass 9B gjort eländet.

Hur fick regissören ihop pengarna till detta trams? Hade jag sett denna på bio hade jag blivit förbannad. Den tillförde absolut ingenting, lämnade bara efter sig en känsla av att ha slösat bort tiden.

Hassel framstår ju på gränsen till dement.

Gillade dock fotot, känns som om den spelades in 1986. Men det räckte inte för att rädda den.

Skärmavbild från Flashback, användare: *Minus5* (2012-11-29, 13:26)

Måns Månssons tydligaste formmässiga beslut var att uppta filmen med S-VHS, vilket ger den dess speciella utseende och skapar en diffus upplösning av tid och rum. Som Jonathan Rozenkrantz skriver i sin avhandling *Videographic Cinema: An archaeology of Electronic Images and Imaginaries*, är valet av S-VHS ett tecken på karaktärens existentiella skräck, "med sin förbluffande dåliga upplösning för en biografanpassad långfilm och sin tendens att trycka varje nyans mot orange och grått".[6] Han menar att S-VHS:ens färger är identiska med "deprimerande utspätt filterkaffe och betong, som liknar ett 1990-talsdoftande

konferensrum för flegmatiska före detta revolvermän" men också, som Rosenkrantz fortsätter, "anstår [färgerna] den svenska välfärdsstatens bleknade dröm".[7] Måns Månssons val av S-VHS var inspirerat av vittnesmål från mordnatten, där vittnena likställde den nästan filmiska upplevelsen av händelsen med att titta på hyrda VHS-filmer. Influerad av ett *Lawman*-avsnitt med Steven Seagal (2009), en trailer för en fejkad remake av *Caligula* (Francesco Vezzoli, 2005), Harmony Korines *Trash Humpers* (2009) och T.R. Uthco & Ant Farms *Eternal Frame* (1975) fungerar *Hassel – Privatspanarna* synonymt som konstverk och som film: ett ikonoklastiskt verk som parallellt belyser den utdöende subkulturen av privatspanare och den ikoniska polis-serien om Roland Hassel. Genom Månssons korniga och suggestiva bildspråk är filmen ett viktigt porträtt av en genre, som med sina vampyr-aktiga attribut, fortsättningsvis kritiskt behöver föras in i strålkastarljuset.

Den här publikationen är ett ofullständigt försök att kartlägga filmens produktion och lyfta upp dess speciella plats i den svenska filmhistorien. Tillsammans med bakombilder tagna av fotografen Emilia Bergmark-Jiménez och process- och produktionsmaterial från Måns Månssons arkiv ackompanjeras publikationen med två nyskrivna svar på filmen och dess eftermäle av Maaret Koskinen och Michael Tapper. Koskinen söker sig till detaljer och beröringspunkter i *Hassel – Privatspanarna* som sträcker sig utanför filmens eget ramverk. Texten är en djupdykning i relationen mellan empiri och teori, genom att avspegla forskningens teoribildning i polisväsendets brottsplatsundersökning. Undersökningen av konceptet "sanning" i förhållande till fiktionens brottsplatsundersökning och dess forensiska mätbarhet ger en nyskapande bild av hur filmen förhåller sig till genren men också till "verkligheten". Tapper tar sig an det nästintill omöjliga uppdraget att, genom tre litterära gestaltningar, bena ut hur romankaraktären Roland Hassel faktiskt hade hanterat Palme-mordet utifrån Olov Svedelids skrivande. Texten blir till en historisk tillbakablick av mordets konsekvenser, karaktären Hassel och en undersökning hur filmen tar plats i Svedelids fiktionella universum.

1 Lars-Erik Berenett citerad i Jörgen Löwenfeldts, *Den sista blomningen*, FLM, 13 oktober 2012, https://flm.nu/2012/10/sista-blomningen/

2 Måns Månsson, *Från Björck till Hassel*, FLM, 7 oktober 2010, https://flm.nu/2010/10/fran-bjorck-till-hassel/

3 Hannes Fossbo, *Hassel – Privatspanarna av Måns Månsson*, 22 november 2012, https://sverigesradio.se/artikel/5354049

4 Sture Johansson citerad i Karoline Erikssons, *Dags att skrota det svenska filmavtalet*, Svenska Dagbladet, 29 december 2011

5 Måns Månsson citerad i Alexander Dunderfors, *På bio, DVD och VOD - samma dag*, Feber, 23 november 2012, https://feber.se/film/pa-bio-dvd-och-vod---samma-dag/257667/

6 Jonathan Rozenkrantz, *Videographic Cinema: An archaeology of Electronic Images and Imaginaries* (Bloomsbury Academic, 2020), sid 178-179

7 Ibid., sid 179

HADE ROLAND HASSEL KUNNAT LÖSA MORDET PÅ OLOF PALME?

Michael Tapper

Inför premiären på Måns Månssons *Hassel – Privatspanarna* (2012) recenserade jag filmen som en anti-deckare, omöjlig att bedöma eftersom den så tydligt bröt med genrens dramaturgi. För att bena i såväl filmen som själva mordmysteriet har jag därför valt att följa berättarstrukturen i en klassisk polisroman och film: Först en exposition där jag presenterar huvudpersonerna i fallet, gärningsmannen och mordutredaren. Sedan försöker jag tänka mig hur filmen hade sett ut om manuset skrivits av Hassel-författaren Olov Svedelid. Det för att påminna läsaren om de genrekonventioner Månssons film systematiskt negligerar – eller medvetet går på tvärs emot, om man så vill. Till sist hugger jag in på själva filmen och funderar över varför den ser ut som den gör och varför Roland Hassel där går bet på att hitta den skyldige.

DEN OSANNOLIKA MEN SANNOLIKT SKYLDIGA MÖRDAREN

Chefsåklagare Krister Petersson avslutade brottsutredningen om mordet på Olof Palme 10 juni 2020 med att peka ut grafikern Stig Engström – i medierna omtalad som "Skandiamannen" – som den mest sannolike statsministermördaren. Han kunde inte väcka åtal eftersom Engström dött tjugo år tidigare. Dessutom finns det ingen kriminalteknisk bevisning mot Engström, inget vapen, inga DNA-spår eller annat som fysiskt knyter honom till mordet.

Det som däremot finns är en bestickande indiciekedja som starkt talar för att Petersson pekat ut rätt person. Den hade journalisten Thomas Pettersson kartlagt i detalj två år tidigare i boken *Den osannolika mördaren: Skandiamannen och mordet på Olof Palme* (2018). Han hade då gått igenom alla förhörsprotokoll, medieintervjuer och reportage om och med Engström, samt pratat med vittnen och anhöriga till både Palme och Engström.

I korthet visar Petersson följande: Vid mordtillfället arbetade Engström som reklamkonsult på Skandia i hörnet Sveavägen–Tunnelgatan (numera Olof Palmes gata). Han hade bevisligen stämplat ut ett par gånger under mordkvällen den 28 februari 1986, första gången i lagom tid för att observera makarna Palmes besök vid 21-tiden på biografen Grand några kvarter från Skandiahuset. Hans andra utstämpling var klockan 23.19, två och en halv minut innan mordet inträffade endast 50 meter från Skandiahusets huvudentré. Tjugo minuter senare återvände han, enligt vakterna i upphetsat tillstånd.

I polisförhören och medieintervjuerna ger Engström en motsägelsefull, ibland direkt lögnaktig version av sin roll kring brottsplatsen. I första intervjun påstår han sig ha stämplat ut först klockan 23.21, hört skotten och strax därefter

kommit till platsen. I senare förhör och intervjuer lägger han till och ändrar olika uppgifter. Bland annat ska han då ha hjälpt till med hjärt-lungräddningen av Olof Palme, pratat med den omvittnat chockade och okontaktbara Lisbeth Palme, försökt springa ikapp poliserna som förföljde mördaren för att ge dem rätt signalement samt blivit avspisad när han försökte ge sitt vittnesmål om mordet till poliserna på brottsplatsen.

Inte en enda av hans uppgifter styrks av poliserna eller av de dokumenterade vittnena på mordplatsen. Inte enda av dem kommer ens ihåg att Engström skulle befunnit sig där. Däremot överensstämmer hans utseende och klädsel den kvällen perfekt med mordvittnenas signalement på den flyende mördaren, vilket Engström själv medgivit i både polisförhör och i medieintervjuer.

Emellertid står Engström inte att finna någonstans på de ettusenfem sidorna i *Granskningskommissionens betänkande över brottsutredningen efter mordet på statsminister Olof Palme* (SOU 1999:88). Då har brottsutredningen ändå dokumenterat alla de 130 personer som erkänt mordet men bevisligen inte kunnat begå det. Dessutom har de i detalj följt upp alla spår, från konspirationsteorierna om PKK, CIA, Sydafrika, Säpo och nazistiska poliser, till enstaka misstänkta under beteckningar som ”oidentifierad rättshaverist” eller ”kuf i Vasastan”.

Trots att mycket talar för Engström som gärningsmannen, undersökte man alltså varken honom eller hans uppenbart påhittade historier om sina förehavanden kring brottsplatsen. Tvärtom avfärdade Hans Holmér (spaningsledare 1986–87) honom som en mediekåt mytoman, och våldsrotelns dåvarande chef Arne Irvell – den som under några månader innan sin pension 1986 drev en parallellutredning om Engström – hade en konspiration inom Säpo som sitt huvudspår. Förklaringarna till att man missade Engström är flera, främst att han fanns mitt framför näsan på dem alla, en fullt synlig ”smoking gun” som gjorde anspråk på att bli sedd av mordutredningen.

Kort efter mordet framträdde Engström i både *Svenska Dagbladet* och i SVT med en berättelse som utmålade polisen som inkompetent och sig själv som en obesjungen hjälte. På bilderna ser han ut som sinnebilden av ”arg skattebetalare” och ”vän av ordning”: en femtioårig småfet medelsvensson i keps, halvlång rock, lågskor, stålbågade glasögon och handledsväska som vill göra sig viktig. Med tanke på hans skrönor kring mordet tycktes han vara ett praktexempel på den typ av knäppgökar som ofelbart dyker upp i polisutredningar av spektakulära brott.

Lägg därtill att mordoffret var en internationellt ryktbar och kontroversiell svensk statsman utan dess like i nationens historia. Mördaren eller mördarna borde rimligtvis vara av samma dignitet. Så resonerade inte bara Holmér och andra kriminalpoliser i utredningen utan även politiker och journalister som uttalade sig om mordet lång tid efteråt. (Riksblandmissbrukaren Christer Petterson blir därför en pinsam parentes.)

Engström ansågs alltför ordinär, alltför feg och korkad, alltför osannolik för att passa in på bilden av en statsministermördare. Först när alla stickspår var

slutkörda började några privatspanare rikta blickarna mot honom. Under 1990-talet återkom han bland annat som bifigur i en större konspiration i bland andra ex-kriminalaren Sven Anérs böcker och nyhetsbrev om mordet och i journalisten Olle Minells artiklar för den kommunistiska tidningen *Proletären*.

Efter Engströms död år 2000 tog privatspanaren Lars Larsson och journalisten Thomas Pettersson upp spåret. I Larssons egenutgivna bok *Nationens fiende: Om mordet på Olof Palme* (2016) är Engström, anonymiserad som Sture E, en av de huvudmisstänkta. Petterson bygger däremot hela sin bok *Den osannolike mördaren* från 2018 kring Engström, bland annat genom att gräva fram ytterligare bestickande detaljer i hans förflutna: vapentränad militär, moderat kommunalpolitiker med umgänge i Täbys Palmehatande societetskretsar och granne med en enorm vapensamling. Den sistnämndes kollektion av drygt 200 vapen innehöll inte bara en .357 Magnum – den revolver olyckan Holmér presenterat som det enda tänkbara mordvapnet – utan också flera andra vapen som hade kunnat avfyra ammunitionen som dödade Olof Palme.

Bakom den till synes gråtriste Stig Engström fanns dessutom en historia om en överklasspojke som sakta börjat hasa neråt i klassamhället. Hans tilltagande alkoholism satte snart stopp för den tilltänkta karriären både på Skandia och i Moderaterna. Han blev utfrusen ur societetsumgänget, och som final gick hans hustru från honom. Engström slutade sina dagar som en ensam, försupen och förtidigt död 66-åring i en lägenhet där flyttkartongerna efter skilsmässan fortfarande stod ouppackade.

Engströms ideologiska skolning och psykologiska profil som socialt marginaliserad kuf med missbruksproblem stämmer bara alltför väl in på gärningsmannaprofilen från 1995. Den gjordes av Ulf Åsgård och Jan Olsson och redovisas i *Granskningskommissionens betänkande*, sidorna 875–882. Förutom bakgrunden hade han även synnerligen praktiska förutsättningar för att begå mordet. Han arbetade i kvarteren där Palme tidvis vistades både i jobbet och privat och kunde sannolikt se eller till och med stöta på statsministern flera gånger i veckan. Bland annat låg Socialdemokraternas partihögkvarter och ABF-huset bara några kvarter bort, och kring Skandiahuset fanns restauranger där Palme gärna åt med parti- och regeringskamrater.

Slutligen pekar uteslutningsmetoden på Engström. Alla vittnenas berättelser kring brottsplatsen stämmer överens med varandra, undantaget Engströms. Den ende han passar in på, såväl fysiskt som psykologiskt, är gärningsmannen.

ROLAND HASSEL
ETT SKIFTANDE PORTRÄTT ÖVER FYRA DECENNIER

Vem är då Roland Hassel? Det korta svaret är att han, som andra populära poliser i roman och film, bäst kan förstås som ett lackmuspapper för sin samtid, en social kameleont som byter skepnad för att passa de rådande konstnärliga och ideo-

logiska vindarna. I min doktorsavhandling *Snuten i skymningslandet: Svenska polisberättelser i roman och film 1965–2010* (2011) kartlägger jag hur författaren Olov Svedelid låter honom genomgå en rad förvandlingsnummer i takt med tiden över 32 år, från 1972 till 2004.

När vi möter honom i den första romansviten 1972–76 är han en proletär 35-årig snut, luggsliten och hetlevrad och med båda fötterna fast förankrade på Stockholms skoningslösa gator. Hans arbetsmetoder går på tvärs mot såväl pusseldeckarnas länsstolsdetektiver som Sjöwall-Wahlöös kriminaltekniskt bevandrade mordutredare. Hassel är en svensk actionsnut modellerad på Mickey Spillanes hårdkokte deckare Mike Hammer. Hans arbetsmetoder styrs inte av intellektet utan av magkänslan, en manlig intuition om man så vill.

Kriminaliteten Hassel bekämpar sträcker sina tentakler från den vita manschettbrottsligheten (företag som tvättar svarta pengar, miljöbrott) till den svarta kriminaliteten på gatan (knark, spel, prostitution). Men det är sällan vår hjälte går i clinch med de rika alfaskurkarna. I stället förnedras, misshandlas och lämnas han att dö av deras atavistiska underhuggare innan han återvänder från sina nära-döden-upplevelser för att slå tillbaka mot plågoandarna. Också det är ett arv från Spillane.

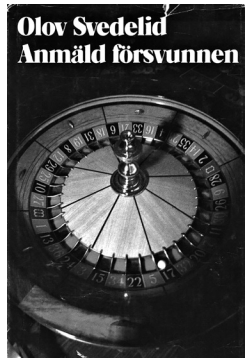

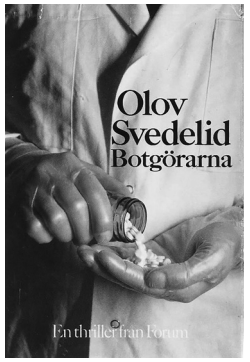

Anmäld försvunnen (Forum, 1972) och *Botgörarna* (Forum, 1983)

Dessa fysiskt brutala konfrontationer ger romanerna en prägel av personliga uppgörelser, hämnd snarare än rättsskipning enligt lagboken. Hassel är brottsoffrens mordängel som tar revansch på asfaltsdjungelns rovdjur i det tidiga 1970-talet. Gene Hackmans ”Popeye” Doyle i *The French Connection* och Clint Eastwoods Harry Callahan i *Dirty Harry* (båda 1971) var otvivelaktigt hans hårdföra och moraliskt ambivalenta förebilder. Även om Hassel själv skulle avfärda alla sådana jämförelser vid fikabordet på jobbet.

Hassel skiljer sig nämligen, åtminstone formellt, från kollegornas krav på hårdare tag, ibland till och med rop på utomrättsliga avrättningar, som i fallet med den straffrättsligt konservative, sedermera nynazistiske Sune Bengtsson. I stället jämställer Svedelid brottsligheten just med nazismen, bland annat i *Beskyddarna*: ”Hitler och hans anhang var inget annat än en väldig beskyddarliga.”

När Hassel återkom efter några års uppehåll i nästa svit romaner 1979–84 stod fortfarande actionrafflet i centrum. Men ensamvargen Hassel blir nu en i teamet på polishuset. Svedelid flyttade sig här närmare den kriminaltekniskt mer realistiska polisromanen som Ed McBain etablerade på 1950-talet och vars växande popularitet i Sverige hade bekräftats med eftertryck av Leif GW Perssons succéroman *Grisfesten* (1978).

Den typiska berättarintrigen i svit nummer två börjar med att Hassel vadar genom Stockholms sociala misär för att plötsligt upptäcka Det Stora Brottet som han sedan spårar till någon förslagen brottsorganisation. 1980-talets narcissistiska kult kring egoism, snabba pengar och en hedonistisk livsstil har fött fram en ny typ av brottslighet, som aktiesvindlare och korrumperade poliser i nära samarbete med nyrika gangstrar. Men märkligt nog avfärdar Svedelid skattefiffel med den tvivelaktiga formuleringen om att ”ingen blir ju fysiskt skadad”, ett påstående man kan ställa mot alla som slås ut till följd av en underfinansierad skola eller dör till följd av besparingar i sjukvården.

”Förresten, räknades en kriminalinspektör till medelklassen?” undrade Hassel redan i *Beskyddarna* från 1974. Om inte tidigare, fick han svaret i Svedelids tredje upplaga av romansviten 1987–94. Då gifter sig ensamvargen Hassel med sin älskade men länge kyligt distanserade Virena för att senfärdigt följa det flyttlass till medelklassen som den svenska arbetarklassen påbörjat efter andra världskrigets slut. Bakom sig lämnar han ett nytt proletariat: immigranter som blir måltavla för såväl den växande svenska nynazismens rasism som för den gamla högerns klasshat.

Nu lägger Svedelid terrorister, styckmördare, mc-gäng, djävulsdyrkare och nynazister till Hassels fiender. Eftersom han gift sig och har fått en dotter blir familjen givna måltavlor, helt i linje med berättarmönstret från samtida actionsnutfilmer, som *Die Hard* (1988), *Dead Bang* och *Dödligt vapen 2* (*Lethal Weapon 2*, båda 1989). Och kriminaliteten har i romanerna blivit så globaliserad och ekonomiskt mäktig att den hotar hela den västerländska demokratin.

Följaktligen gör Svedelid sin Hassel till en internationell snut i den fjärde och sista romansviten 1995–2004, sannolikt inspirerad av Jan Guillous succéromaner om Carl Hamilton, alias superspionen Coq Rouge med världen som sitt arbetsfält. Gangsterimperierna – snarlika SPECTRE i James Bond-filmerna – tar form i läkemedelsbolag som säljer verkningslös medicin till fattiga länder, tillverkare av biologiska och kemiska stridsmedel till folkmördande nationer, domedagssekter och globala terrorister. I detta alarmistiska scenario av en brutaliserad omvärld ter sig folkhems-Sverige för Hassel som ”en sagovärld… gjord av marsipan och kanderat socker”.

Ideologiskt är romanerna motsägelsefulla. Svedelid rasar mot kapitalismens avarter men viftar bort ekonomisk brottslighet. I *Nödens handelsmän* kombinerar han trafficking med antifeminism när han avslöjar kollegan och feministbitchen Theresa Lager som en infiltratör från en traffickingliga. Hon och hennes meningsfränder handlar med aids-smittade prostituerade. ”Sen kan svin-

karlarna ligga och dö långsamt och plågsamt," som hon poetiskt uttrycker det.

I ett bokslut kan man förstås se Svedelids författarskap, liksom många andra polisromaner och filmer under samma period, som symtomet på en framväxande ny mentalitet i Sverige som skulle blomma ut på 2010-talet med Sverigedemokraternas genomslag i politiken. Romanerna målar upp både grundlösa och ibland helt orimliga katastrofscenarier för samhället som Hassel sedan påstår att politikerna varken kan eller vill se: "De är inte onda men kan inget och förstår ännu mindre," som han formulerar det i *Död i ruta ett* (2004).

Personligen gav Svedelid intrycket av att vara en chosefri och hygglig person, men hans böcker om Hassel har en tydlig ideologisk slagsida. Liksom många av sina kollegor i genren både speglade och underblåste hans romaner en paranoid världsbild som blev högerpopulismens jordmån kring millennieskiftet. De präglas av antiintellektualism, cynism, misantropi, feministhat, hopplöshet och en djup misstro mot den demokrati Hassel säger sig försvara. I Svedelids fall berodde det sannolikt på att han med hull och hår anammade sin förebilders nattsvarta och sensationalistiska kriminalskildringar, från Mickey Spillane till *Dirty Harry* och deras otaliga efterföljare och imitationer. Den paranoida världsbilden följde så att säga med genreförpackningen, åtminstone för en epigon som Svedelid.

PALMEHATARNA
MODELL 1970-TALETS SVEDELID

Olov Svedelids Hassel-romaner vågade knappt mer än nudda vid mordet på Olof Palme (i *Gengångare*). Kanske såg författaren det som alltför känsligt eller som en potentiell störningskälla av konkret verklighet på det som var – och skulle vara – dikt. Men om vi tänker oss att han ändå skrev en Hassel-bok i ämnet, så kunde den ha hetat *Palmehatarna*. Och han hade förstås börjat med själva mordet.

Hassel är ute på stan under mordkvällen för att på egen hand bedriva spaning på Sigge Cedergren, känd knarkhandlare med andra smutsiga affärer som bisysslor. På Malmskillnadsgatan ser han den 38-årige blandmissbrukaren Christer Pettersson slinka in på Pub Oxen. Den våldsamme och oberäknelige Pettersson var efter en lång brottskarriär med bland annat misshandel, inbrott och ett knivmord på sin meritlista vid den här tiden en flitigt anlitad torped i den undre världen. Och ett rykte gjorde gällande att nya spelare i Stockholms narkotikahandel ville undanröja konkurrensen från Cedergren. Hassel misstänkte att Pettersson stod på deras lönelista.

Över en öl iakttar han hur Pettersson fyllnar till och tjafsar med andra stammisar på puben. Han tycker sig höra Cedergrens namn genom muren av cigarettrök och kakofonin av sluddrande repliker, och han ser hur Pettersson håller sin högra hand stadigt i jackfickan, sannolikt över en stilett eller något annat vapen. Plötsligt slår sig en påtänd fjortonårig flicka ner i soffan bredvid Hassel för att

erbjuda sexuella tjänster som aldrig ens fladdrat förbi i hans vildaste fantasier hemma i soffan. I vanliga fall hade han tagit med henne till stationen för att kontakta föräldrarna, men nu ser något viktigt ut att vara i görningen.

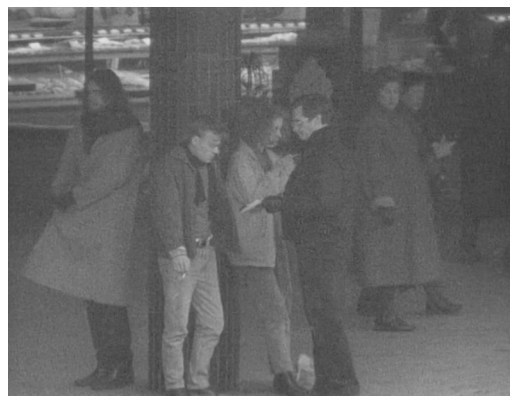

Stillbild från *Hassel – Anmäld försvunnen* (© SVT, 1986)

Han försöker därför först med vänliga ord och sedan mer handfast att få bort flickan för att fokusera på den alltmer högljudde och aggressive Pettersson. När hon plötsligt skriker till får Pettersson syn på honom. Blicken mörknar, och strax har han med lufsande men bestämda steg klivit fram till sin antagonists bord för att måtta ett slag med ett stort askfat i massivt glas. Hassel försöker värja sig, men är fastklämd i soffan av det tunga ekbordet och argsinta flickan som börjat klösa honom i ansiktet. "Snutjävel", hör han Petterssons skrovliga röst vråla. Sedan faller han fritt som i en dröm, ner i en svart avgrund.

När Hassel vaknar till liv är Pettersson försvunnen, flickan likaså. Någon av dem har tagit hans plånbok och tjänstevapnet han burit i ett axelhölster under jackan. Ingen i pubens sjaskiga klientel eller bland den matchande personalen har förstås sett något. På vingliga ben och med ett blödande sår i tinningen styr Hassel därför kosan ut i den bistra vinternatten mot Cedergrens lägenhet i närheten av biografen Grand på Sveavägen. Han anar det värsta, att Pettersson strax ska få användning för hans laddade pistol.

Efter en slirig tur på trottoarernas hårdtrampade snö kommer han till Grand just som statsministern och hans fru kliver ut. "Inga livvakter?!" hinner Hassel tänka när han får syn på silhuetten av Christer Pettersson som halkar mot Cedergrens lägenhet. På väg att sätta efter stegras emellertid hans illamående och yrsel efter smällen mot huvudet så att han kräks framför makarna Palme. "Jävla pissluffare!" hör han någon förbipasserande muttra.

En biovaktmästare skyndar ut men känner strax igen Hassel och hjälper honom in i foajén. Medan Hassel hämtar sig med ett glas vatten och ber om att få låna telefonen för att ringa till stationen ekar några skott från ett par kvarter bort. Fylld av onda aningar tvingar han sig upp på fötterna. Väl utanför biografen får han nya krafter av iskylan. När han blickar ner mot Skandiahuset skymtar han

en kropp på trottoaren, en vilt skrikande kvinna och några människor som ivrigt pekar in mot Tunnelgatan. Snabbt fattar han beslutet att genskjuta förövaren via Kammargatan och Luntmakargatan.

Inte förrän vid David Bagares gata får han ögonen på någon människa, en medelålders man i halvlång mörk rock, stålbågade glasögon och keps. Mannen försöker förtvivlat pressa ner något i sin handledsväska medan han halkande halvspringer med lufsande och haltande steg på vänstra trottoaren mot Regeringsgatan. På sin sida av gatan upptäcker Hassel hur ett par stannat upp för att kasta oroliga blickar mot honom.

Med adrenalinet på högtryck sätter han efter den synbart otränade mannen, vars vaggande ostadiga rörelser påminner om Christer Pettersson. Ännu ett fyllo, tänker Hassel med viss insikt om sitt eget missbruk, när han ser hur mannen hastigt viker in på Johannesgatan. Med en spurt rundar han själv gathörnet bara för att mötas av ett nytt och förödande slag i skallen som skickar honom in i medvetslöshetens stillhet.

Dagen därpå vaknar han på Södersjukhuset. Vid sjuksängen sitter kommissarie Yngve Napoleon Ruda och kollegan ”Sympatiske Simon” Palm. De berättar att Olof Palme var mordoffret och att mördaren är på fri fot men att Hassels mumlande i sömnen om Christer Pettersson och något annat fyllo satt fart på spaningsarbetet. ”Herregud, hur är det möjligt att de inte fick tag i mördaren? Han var ju ingen sprinter direkt!” tänker Hassel och bestämmer sig för själv ta itu med fallet så fort han kan kravla sig upp ur sängvärmen och ut på Stockholms gator, nu mörkare av något mer än natten.

Så långt tänker jag mig att Svedelid skulle kunna inleda en Hassel-roman, givetvis med långt fler detaljer, repliker, adjektiv och adverb än jag använt. Sannolikt hade han också skildrat själva mordet, för att sedan låta Hassel få en glimt av den blodiga och sönderskjutna statsministern på en bild eller en videoinspelning och kanske tänka om än inte säga den för Svedelid typiskt raljanta och rätt osmakliga kommentaren: ”Där låg Palme, det som var kvar av honom.”

Därefter hade han ställt berättelserna om Stig Engström och Roland Hassel mot varandra för att illustrera hur de två vid tidpunkten för mordet möts på vägen ner respektive upp i klassresan. Vägen mot lösningen av Palmemordet hade för Hassel blivit en nävarnas kamp mot idel gorillaliknande torpeder med ärt- eller psykopathjärnor. Till de senares skara hade författaren lagt Christer Pettersson.

Först när Hassel lyckats stå öga mot öga med någon av torpedernas bossar, förslagsvis Sigge Cedergren eller någon av konkurrenterna i gangsterbranschen, blir spåren till mördaren varmare. Men de stannar inte där, utan fortsätter till någon korrumperad advokat med maffiakontakter, ett internationellt spelsyndikat eller en skojarfirma som bakom en legal fasad smugglar in vapen, knark och prostituerade till den aningslösa svenska idyllen.

Just som han står inför att demaskera mördaren, överfaller skurkarna Hassel och slänger honom i en stenkross eller stänger in honom i en försluten

kista på väg till krematoriet. När han väl lyckas undslippa dödens klor jagas han som ett villebråd genom stan. Först i skydd av mörkret och efter en bokstavlig cliffhanger på Västerbron lyckas han ta sig till en industrilokal i Värtahamnen. Där avslöjar han Stig Engström och hans vapensamlande granne som hemliga vapenhandlare med kontakter högt upp i en multinationell vapenkoncern (möjligen Bofors men inte med företagsledningens vetskap).

Mordmotivet visar sig vara att Palme just stod i begrepp att lägga fram ett fredsförslag för parterna i Iran-Irak-kriget, vars lukrativa vapenmarknad finansierat duons hemliga lyxliv under deras utlandsresor. Därutöver var statsministern ett hatobjekt av rang i såväl vapenhandlarkretsar som i skurkarnas vänkrets hemma i Täby; i industrilokalen hittar Hassel både den Palmehatande skriften *Contra* från det högerextrema förlaget med samma namn och en piltavla med Palmekarikatyr av antisemitiskt snitt.

Men framförallt var Palme ett konkret hinder i jobbet, och hotet om fred fick dem att skrida till verket med hjälp av yrkesmördare från den kroatisk-fascistiska terroristorganisationen Uštasa. En tänkbar kandidat kunde vara Miro Barešic, dömd 1971 till livstids fängelse bland annat för mordet på Jugoslaviens Sverigeambassadör men fritagen samma år efter flygkapningen på Bulltofta. (Han dog 1991 i Jugoslavien-krigen.)

PALMEHATARNA
MODELL 1980-TALETS SVEDELID

1980-talets Roland Hassel är fortfarande gatans snut men arbetar nu som en del av polishusets kollektiv och efter kriminaltekniska metoder. Tidigt på morgonen efter mordnatten väcks han av en kollega, kliver tyst upp ur dubbelsängen för att inte väcka Virena och deras nyfödda barn, och hastar iväg till mordplatsen på Sveavägen. Väl där beordrar han, som verklighetens kommissarie Arne Irvell också gjorde, poliserna att vidga avspärrningarna och finkamma den snötäckta men söndertrampade brottsplatsen.

Medan det arbetet pågår, får Hassel de första vittnesuppgifterna om hur mordet i stora drag gick till. Han rekonstruerar det för sin inre syn och börjar leta spår i området utanför avspärrningarna. Med hjälp av nyfikna privatpersoner i gathörnet hittar han då de två förlupna men deformerade kulorna och kör dem i ilfart till Statens Kriminaltekniska Laboratoriums (SKL, numera Nationellt Forensiskt Centrum) största och mest sofistikerade anläggning i Linköping. Efter en analys hittar man där blodspår och textilrester från Olof Palme samt kan konstatera att kulorna är av kaliber .357 Magnum.

När spaningsledaren Hans Holmér, som aldrig utrett ett mord eller basat för en mordutredning, håller presskonferens för att presentera en .357 Magnum-revolver av märket Smith & Wesson som mordvapnet går Hassel i taket. Som vapenkunnig och medlem i en skytteförening vet han att det finns flera andra

modeller som kan skjuta samma ammunition. Och inte bara revolvrar med den kalibern. Även en mindre revolver av kaliber .38 kan modifieras för att fungera med ammunitionen.

Än värre blir det när Holmér senare visar upp den infamösa fantombilden på vad som otvetydigt ser ut som en kurd. Det är ett signalement som går på tvärs mot alla vittnesuppgifter men som passar som hand i handske på spaningsledarens ogrundade favoritteori om att terroriststämplade kurdiska PKK låg bakom mordet. Hassel tappar humöret. Han kastar iväg en häftapparat i arbetsrummet han under ombyggnaden av polishuset tvingas dela med den under senare år olidligt reaktionäre Sune Bengtsson.

Stillbild från *Hassel – Beskyddarna* (© SVT, 1986)

Häftapparaten träffar en rapportpärm, som trillar ner från översta hyllans dammigaste hörn ovanför Bengtssons skrivbord. Längst bak i en plastficka ligger en diskett tillsammans med ett medlemskort till föreningen Vedergällning i Gamla stan. Namnet minns Hassel från ett ihållande rykte inom kåren. Det gällde en nazistförening som skulle ha hållit möten just i Gamla stan med bland annat gamla SS-veteraner från andra världskriget, svenska militärofficerare och poliser från den ökända Basebolligan inom Norrmalmspolisen.

Ryktena var alltså sanna, och nu tänkte Hassel gå till botten med dem. Han får en känsla av de hör ihop med statsministermordet och drar sig till minnes att Bengtsson betett sig underligt vid tiden för mordet. Efter att i flera år varit en oblyg, etterdrypande Palmehatare, blev han för några månader sedan plötsligt sluten som en mussla.

På skytteföreningen, där Hassel tidigare fått åtminstone ett motvilligt ”hej” när de träffades, började Bengtsson tydligt att undvika all kontakt genom att sitta kvar i sin bil när Hassel antingen anlände till eller lämnade föreningen. Tillfällena då de var på skjutbanan samtidigt stod han så långt bort som möjligt, flera gånger i sällskap med en småfet man i stålbågade glasögon och rutig keps med öronlappar. Den för Hassel okände mannen tycktes märkligt välbekant vid närmare eftertanke. Det var något med hans klädsel och utseende: signalementet

på statsministermördaren!

Med tanke på att Svedelid under åttiotalet hade poliskorruption, inkompetens i rättsväsendet, styckmord och en skrupelfri kriminaljournalistik som stående ingredienser, skulle han nu ha låtit Bengtsson och hans nazister gillra en fälla. Varför inte ett styckmördat lik av Sigge Cedergren med revolvern som sköt Palme bredvid i Hassels lägenhet? Det gör vår huvudperson till Palmeutredningens huvudmisstänkte (jämför *Piraterna*). Endast Palm står orubbligt kvar vid Hassels sida medan Virena lämnar honom och tar barnen med sig. Alltmedan kvällstidningarna firar triumfer i nidporträtt på Hassel som en halvknäpp vapendåre inte olik Travis Bickle i *Taxi Driver*.

När Palm till slut får honom frikänd är kollegorna på span fortfarande på sin vakt, så Hassel hade fått klara upp Palmemordet på egen hand. Suspenderad från tjänsten börjar han privatspana på Sune Bengtsson, ser denne träffa kända nynazister, bossarna för det djävulsdyrkande mc-gänget och så den där mannen: Stig Engström. Som på 1970-talet blir det många brutala bataljer med buset, där Hassel gång efter annan slås medvetslös, dumpas bland giftavfall eller sånär injiceras med aidssmittat blod men alltid undgår döden med en hårsmån.

Slutuppgörelsen föregås av att Hassel med hjälp av en avlyssningsutrustning och kamera lyckas dokumentera den verkliga Palmemördaren. Med den avslöjar han att konspirationen bakom mordet finansierats med hjälp av naziguld som föreningen Vedergällning använt för att betala Engströms utlandsträning inför och planering av mordet med hjälp av Bengtsson. Mc-gänget hade som uppdrag att vänta in Engström uppe vid David Bagares gata för att snabbt transportera bort honom från området.

Finalen blir en triumfartad presskonferens på vilken alla bevisen läggs fram. Holmér tvingas avgå som polischef och ersätts av Palm. Hassel rekryteras till Interpol med uppdraget att kartlägga och bekämpa de växande nynazistiska nätverken i Europa.

PALMEHATARNA
MODELL MILLENNIESKIFTETS SVEDELID

Med Roland Hassels befordran till ett högbetalt statusjobb återvänder förstås Virena, nu lika full av lismande beundran som hon förut varit avvisande. På Rikskriminalens Enhet för Internationellt Polissamarbete – Sveriges Interpol-avdelning – får han rysk-svenska Galina (från *Förgörarna*) till samarbetspartner. Tillsammans rullar de inte bara upp högerextrema terroristgrupper utan också pedofilnätverk, tokreligiösa sekter som vill ta med sig hela Stockholms befolkning i döden och en traffickingmaffia som inte är sena att avrätta och på ett utstuderat grymt sätt stycka de kvinnor som söker rymma från prostitutionen.

I sistnämnda fall träffar han på torskar från alla yrken och samhällsklasser i Sverige, men särskilt upprörs han av att se politiker tagna med brallorna

nere. Det eldar på hans redan ansenliga förakt för landets folkvalda. I hopp om att finna rötterna till traffickingverksamheten rotar han i polisarkivet efter handlingar om Doris Hopp och hennes mångåriga bordellverksamhet som ledde fram till den så kallade Bordellhärvan 1976.

Han hittar uppgifter om en poliskälla bland de prostituerade som försvann under utredningen för att hittas styckmördad flera år senare. Bilderna på henne – ”eller det som var kvar av henne” – har ett omisskännligt mönster som stämmer överens med ligans tillvägagångsätt i det senaste traffickingtillslaget. På passfotot ser han en kvinna slående lik Galina.

Instinktivt skannar han fotot och skickar bildfilen med krypterad e-post till sin ryska kollega Ivan Gontjarov, som han lärt känna på en poliskonferens i Haag och fått förtroende för. Svaret kommer några dagar senare: Irina Godunova, spion för den militära underrättelsetjänsten GRU av så kallad ”röd sparv”-grad. Hon är med andra ord en spionklassisk honungsfälla som efter en het natt mellan lakanen lockar höga militärer, finansfamiljepatriarker och riksdagspolitiker att avslöja politiska och militära hemligheter, ibland även industriella innovationer användbara för Sovjetunionens teknologiska utveckling. Om Moskva behövde mer information, kunde man använda fotografier och i vissa fall även filmer med ljud från nattens övningar i utpressningssyfte.

Med onda aningar i bakhuvudet skickar han ännu en förfrågan, den här gången om Galina och bifogar hennes passbild. Svaret dröjer, och Hassel ångrar snart sitt tilltag. Likheten kan vara en tillfällighet, hans instinkter ett motvilligt önsketänkande om att den magkänsla som varit hans pålitliga radar i jobbet också ledde honom rätt den här gången.

Å andra sidan har Hassel av erfarenhet lärt sig respektera kriminalarnas informella devis: ”Hata slumpen.” På jobbet känner han sig ofta obekväm i Galinas närhet, det är något med henne som inte stämmer men han kan inte sätta fingret på vad. Han märker att hon uppfattar hans signaler som blyghet, kanske en skamfylld attraktion.

Efter en vecka får han svar. Galina föddes 1960 som Jekaterina Pupkin, på födelseattesten: ”föräldrar okända”. Efter tidig uppväxt på barnhem skickades hon till partiets elitskola på order från någon kommunistpamp. Ryktena skvallrade om att det var dåvarande KGB-chefen Jurij Andropov som var hennes mentor, kanske rent av hennes biologiske far. Hon tog examen från den tioåriga grundskolan, men därefter finns ingen officiell dokumentation om henne.

I stället dyker hon plötsligt upp 1982 som flykting i Västtyskland, gifter sig ett halvår senare med en svensk affärsman, känd från såväl svenska affärstidningar som skvallerpressen, och blir svensk medborgare inom ett år. Processen mot medborgarskap underlättas av att Galina uppvisar en anmärkningsvärd idrottstalang med prestationer i världsklass på sprintsträckorna 100 och 200 meter. Riksidrottsförbundet ser henne som medaljkandidat inför OS i Los Angeles 1984.

Efter två lyckade OS med dubbelt guld på 100 meter och silver på 200

meter genomgår hon polisutbildningen, kompletterar med en juristexamen och gör på några år kometkarriär från stockholmspolisen till Interpol. ”En framgångssaga”, tänker Hassel, ”för bra för att vara sann”. Det är den förstås också.

Placeringen av Hassel på Interpol dukar förstås upp för en internationell brottslighet på en helt annan nivå än i de tidigare romanerna. Svedelids Galina blir nu en mullvad, skolad och planterad först som agent för GRU, som sin mamma Irina, men efter Mikhail Gorbatjovs makttillträde och demokratiseringsprocess som förlängd arm till en hemlig grupp av nya konspiratörer kring Boris Jeltsin och hans högra hand, unge KGB-karriäristen Vladimir Putin.

En radikal omvandling av Sovjetunionens ekonomiska och politiska system efter valet av Jeltsin till president 1991 rensar ut Gorbatjovs projekt. På kommunismens ruiner bygger Jeltsins krets i stället ett högernationalistiskt och auktoritärt Ryssland, formellt demokratiskt men i praktiken styrt av en politisk-ekonomisk elit av kleptokrater. Supermaktsambitionerna förnyas med planerna på att använda landets naturresurser och starka militärmakt som politiska påtryckningsmedel samtidigt som man med riktad kriminalitet – allt från smuggling av vapen, narkotika och prostituerade till desinformationskampanjer och cyberbrott via internet – söker destabilisera regeringarna i den amerikanska maktsfären, inklusive Sverige.

Den nya makteliten hatar inte bara Gorbatjov för hans försök att reformera Sovjetunionen efter socialdemokratisk modell, de hatar också hans allierade – inte minst den ideologiska inspirationskällan till projektet: Olof Palme. Via en politiskt sakkunnig på regeringskansliet som Galina inlett ett förhållande med på ett hemkomstfirande efter OS 1984 fick hon vid nyår 1986 information om att Palme, med informell hjälp från CIA, kommit konspirationen mot Gorbatjov på spåren.

På grund av informationens känslighet tänkte Palme informera Gorbatjov personligen vid Moskva-resan i mars 1986. Det fick till varje pris inte hända. Galina aktiverade därför några kontakter i ett högerextremt nätverk hon infiltrerat genom sin makes vänkrets. De flesta var nazistiska andravärldskrigsveteraner, alltför gamla för att klara uppgiften. Men i Täby fanns några medelålders stofiler som läste konspirationstidningen Contra som Bibeln. Perfekta nyttiga idioter.

En av dem jobbade dessutom i ett område som frekventerades både dagtid och ibland kvällstid av Palme. Det var grafikern Stig Engström, otränad men vapenkunnig och lättmanipulerad. Efter en smakbit på Galinas fysiska lockelser lydde han hennes minsta vink. Utom på mordkvällen, då han av en händelse fått syn på makarna Palmes biobesök vid 21-tiden på Grand några minuter från arbetsplatsen i Skandiahuset. När han kom till lägenheten KGB:s efterföljare, FSB, hyrt på David Bagares gata för hennes räkning var han utom sig av skräck. Hon fick då falla tillbaka på plan B.

Iklädd specialtillverkad mask och peruk samt fetdräkt i skumgummi under ytterkläder identiska med Engströms tog hon helt enkelt hans plats. När Engström såg dem komma ut från biografen, sprang han tillbaka till arbetsplatsen

via den obevakade bakdörren till huset och ringde Galina. Iklädd maskeringen väntade hon utanför entrén. Klockan 23.19 stämplade Engström ut. Tidpunkten var skrämmande vältajmad med att makarna Palme närmade sig hörnet Sveavägen-Tunnelgatan. Engström kunde då vika av till höger utanför entrén till Skandiahuset medan Galina gick i motsatt riktning för att ta rygg på makarna Palme.

Stillbild från *Hassel – Slavhandlarna* (© SVT, 1989)

Resten var som en serie ryggmärgsreflexer från underrättelseträningen utanför Moskva. Något långsammare i flykten dock på grund av den otympliga dräkten, men det förstärkte bara illusionen av att mördaren var en amatör och inte en fullfjädrad yrkesmördare. Redan några dagar senare förbluffades hon därför av polisens häpnadsväckande mordteorier, den ena stolligare än den andra. Ingen kom ens i närheten av sanningen. Hon hade lika gärna kunnat skjuta Palme utan maskering under rusningstid, att döma av den inkompetenta svenska polisen.

Med den tillbakablicken återkopplar romanen till Hassel, som nu fått upp ett spår på den verkliga personen bakom Galina. På ett lyxigt behandlingshem för alkoholister hittar han upp hennes spillra till ex-make, som snabbt faller till föga för att berätta det lilla han vet om hennes hemliga liv och kontakter. Sedan rullas sanningen bakom Palmemordet upp i blandmissbrukaren Engströms ingrott skitiga och stinkande lägenhet fylld av ouppackade flyttkartonger. ”Egendomligt att hon lät honom leva”, tänker Hassel, ”men å andra sidan var Engström redan då på god väg utför i livet. Hans apkonster i press och tv blev dessutom ytterligare en avledningsmanöver från det som verkligen hade hänt.”

På väg till bilen får Hassel syn på Galina, som i full fart styr stegen mot Engströms lägenhet. En skottduell på parkeringsplatsen följs av en vild biljakt genom Stockholm som slutar med att Hassel prejar ner Galinas bil i Nybroviken. Han väntar tio minuter, en halvtimme, en timme för att försäkra sig om att hon inte kommer upp. Under tiden anländer en armada av bilar från Räddningstjänsten till platsen. När bilen dras upp med en kranbil visar den sig vara tom, och ingen kropp hittas vid dykningarna. Däremot observerar och fotograferar dykarna

spår efter en rysk miniubåt. Tillbaka i Polishuset på Kungsholmen får Hassel reda på att Engström avlidit av en överdos sömntabletter tillsammans med en ansenlig mängd alkohol.

PRIVATSPANAREN HASSEL
I *HASSEL – PRIVATSPANARNA*

Romanernas Hassel hade alltså kunnat lösa mordet på Olof Palme om det varit resultatet av en större plan, antingen av en terroristgrupp, en hemlig sekt, ett multinationellt förbrytarsyndikat eller någon spektakulär sammansvärjning. En ensam alkoholiserad medelsvensson från en villaförort finns inte på kartan som förbrytare i Svedelids romanvärld. Eller hos andra författare som i fiktionens värld försökt gestalta ett trovärdigt scenario bakom mordet.

Han är, med Thomas Petterssons ord, ”osannolik”, alltför osannolik. Det var han också för verklighetens poliser, för Granskningskommissionens rapport 1999 och officiellt även inom polisen ända fram till Krister Peterssons slutpunkt för Palmeutredningen 2020. Endast bland ett fåtal privatspanare var han aktuell. Varför?

Vågen av Nordic noir-romaner och snutfilmer var under de första två decennierna på 2000-talet sprängfyllda med för svensk kriminalitet totalt verklighetsfrämmande inslag, alltifrån seriemördare till rysk maffia och militanta miljögrupper. Tillsammans med kriminal- och nyhetsjournalistik har spektakulära våldsdåd dominerat det allmänna medvetandet på bekostnad av andra brott med långt större konsekvenser för gemene man.

Hur många har läst romaner eller sett filmer som handlar om verkliga, samhällshotande brott, till exempel industrins luftföroreningar som dödar över 300 000 varje år enbart i Europa? Eller skattebrott som stjäl resurser från världens alla skolor och sjukhus med enorma sociala konsekvenser som följd? Knappast någon. Istället har den nordiska deckaren och snutfilmen etablerat bilden av en eskalerande våldsbrottslighet som gett högern och extremhögern politiska framgångar med rop på övervakning, etniskt profilerade straff och allmänt hårdare tag.

En av få författare som avviker från skräckberättelserna om brottslighet är Leif GW Persson i böckerna om hans idealiserade alter ego, kommissarie Lars Martin Johansson. I romantrilogin *Mellan sommarens längtan och vinterns köld* (2002), *En annan tid, ett annat liv* (2003) och *Faller fritt som i en dröm* (2007) löser Johansson och hans förtrogna medarbetare statsministermordet genom att följa Säpospåret i Palmeutredningen. Man arbetar efter etablerade polisiära metoder för spaning och kriminalteknisk prövning, men det som blir avgörande för utredningen är Johanssons förmåga att ”kunna se runt hörn” – GW:s omskrivning för abduktion.

Vanligen förknippar vi roman- och filmdeckargenier som Sherlock Holmes eller Lars Martin Johansson med deduktion (a följer på b) eller induktion (a

ger tillräckliga skäl för att anta b). På så sätt kan de göra en logisk kalkyl som leder fram till ett entydigt svar på vem som är förbrytaren. Men de största deckarnamnen arbetar egentligen med abduktion (a kan vara den sannolika förklaringen till b, men det kan också finnas andra samband mellan a och b som avslöjas i upptäckten av c, d, e och f).

Som Thomas A. Sebeok noterar i sin flitigt citerade essä ”One, Two, Three Spells U B E R T Y” i antologin *The Sign of Three: Dupin, Holmes, Peirce* (1983), kan abduktion skapa spänning men också frustration och ångest hos både deckaren själv och läsaren. Det eftersom abduktion öppnar för möjligheten att fallet varken kan eller är möjligt att lösa. Cirklarna för undersökningen blir helt enkelt så stora att deckaren hotar att gå vilse bland alla spåren som pekar ut från brottsplatsen.

Ett exempel på ideologisk abduktion som spårar brottet till hela samhällsstrukturen hittar man i Sjöwall-Wahlöös romaner. Men så långt går varken GW eller Svedelid i sina romaner. Deras huvudpersoner avslöjar visserligen en brottslighet som symtom på ett sjukt samhällssystem – patriarkala övergrepp på kvinnor och barn, kapitalistisk rovdrift, antidemokratiska krafter i statsapparaten – men de har inte revolution på dagordningen.

GW:s Johansson klarar upp brotten genom att låta abduktionen stanna vid verklighetsbaserade eller åtminstone rimliga lösningar på brotten. Svedelid vidgar däremot cirklarna till det fantastiska för att kunna skriva in scenarier tydligt inspirerade av amerikansk actionfilm. Hassel-romanerna blir på det sättet tydliga föregångare till vågen av kriminalroman- och filmserier om Wallander, Beck, Johan Falk med sina stolliga, paranoida intriger.

En bristvara hos dem är att de aldrig kompletterar abduktionen med Ockhams rakkniv utan låter fantasin skena bortom all rim och reson. Ockhams rakkniv är enligt *Nationalencyklopedins* förklaring: ”En metodologisk princip med innebörden att man inte bör anta existensen av flera ting eller företeelser än som är nödvändigt för att förstå eller förklara de ifrågavarande – konkret iakttagna – fenomenen.” Principen den engelska franciskanermunken William Ockham formulerade redan på 1300-talet handlar helt enkelt om att den enklaste slutsatsen vi kan dra utifrån det vi registrerar i verkligheten oftast är den korrekta.

Ett av få exempel finns i den roman som avslutade både deckarkarriären och livet för GW:s Lars Martin Johansson: *Den döende detektiven* (2010). I den löser hjälten brottet genom att låta abduktionens cirklar skäras av vid den person som mordutredningens underlag – kriminaltekniska bevis, vittnesförhör och värdering av alibin – pekar mot som den skyldige. I det här fallet en person som funnits helt synlig i utredningen men som man av olika skäl eller helt enkelt misstag strukit från kretsen av misstänkta.

Det var också anledningen till att Stig Engström tidigt sorterades bort från mordutredningen om Palme. Hans Holmér ville inte att lösningen skulle vara så enkel, så grå. Han ville vidga abduktionens cirklar till en konspiration av internationella mått. På så sätt skulle hans triumf bli större, hans namn präntas med

guldskrift i historieböckerna. Vi vet alla hur det gick.

Måns Månssons *Hassel – Privatspanarna* (2012) gjordes vid en tid när spåren mot Engström fortfarande var så gott som obefintliga i spekulationerna kring Palmemordet. Filmen står fri från såväl Olov Svedelids romaner som filmatiseringarna. Och den är mer än så. Månsson har nämligen en tydlig avsikt att göra en antideckare som vill rensa både deckarens och publikens ögon på genretraditionens slöjor. Men varför ser då varken Hassel eller vi ens något spår av den skyldige?

I likhet med Michelangeos Antonionis proffsfotograf Thomas (David Hemmings) i *Blow Up* (1966) försöker filmens Roland Hassel (Lars-Erik Berenett) avtäcka lösningen på brottet med kamerans hjälp. Han filmar en grupp andra privatspanares närmast rituella rekonstruktion av mordet på 25-årsdagen, brottsplatsen och möjliga flyktvägar. Men spåren har, som för Antonionis huvudperson, kallnat. Det spelar ingen roll hur nära han söker av de fysiska miljöerna, brottet kommer aldrig i fokus.

Hade Hassel satt sig ner för att bläddra igenom Palmeutredningens kilometerlånga hyllrader av pärmar skulle han haft en betydligt större chans att hitta förövaren. Men Månssons film skulle i så fall bli en flera år lång studie av en glasögonprydd Hassel som i tysthet sitter och läser vid ett skrivbord. Avsikten med den film han gjorde är tydligt en annan, som handlar om Hassel och inte mordet.

Till att börja med arbetar Månsson i en europeisk konstfilmtradition som avviker från den klassiska filmens krav på en målinriktad huvudperson och en handling vars trådar knyts ihop i en tillfredsställande upplösning som ger svar på alla frågor som väckts under handlingens gång. *Hassel – Privatspanarna* ska därför ses som en karaktärsstudie om Hassels existentiella vilsenhet i livet som pensionerad polis, utan tydliga strukturer som ger hans arbete form och mening. Om han inte arbetar med Palmemordet som polis, på vems uppdrag arbetar han då? Vem är han egentligen på brottsplatsen?

Personligen verkar han inte särskilt engagerad, trots att filmtiteln anger honom som en privatspanare. Det är ju annars en typ av amatördeckare som lägger hela sin själ i att följa upp de minsta spår och spekulera om de vildaste teorier, vissa till den gräns att man riktigt kan se den bildliga foliehatten på deras huvuden. Men Hassel förefaller avvaktande, rent av skeptisk. Han håller sig på sin kant, lägger inte något till varken rekonstruktionen eller diskussionerna kring mordet.

Inte heller ser vi några tecken på abduktion hos Hassel, ingen tydlig respons från hans magkänsla. Men så kan abduktionen också vara ångestförlamande, särskilt om den gäller mordet på en statsminister med alla politiska implikationer som letat sig in i de oräkneliga teorierna kring fallet. Det finns så många möjligheter till lösning, just därför riskerar även den mest skarpslipade deckaren att famla i ett bottenlöst hav av möjligheter såvida hen inte har Ockhams rakkniv i bakfickan.

En hisnande tanke, så här i backspegeln, är att Hassel helt enkelt inte

kan förställa sig mördaren eftersom denne ligger så nära han själv. Undantaget klasskillnaderna är de båda vita, åldrade män, märkta av alkoholism och av svåra motgångar i livet. De delar ett intresse för vapen som de utvecklat i sina respektive professioner, Hassel som polis, Engström i sin tidiga karriär som stamanställd militär. Bägge har varit eller är aktiva medlemmar i skytteföreningar och när ett starkt politikerförakt.

Skulle Hassel kunna tagit mördarens plats? Inte bokstavligen eftersom han är lojal mot rättsstaten och demokratin. Men nog finns det ett stråk hos Hassel som liknar Engström och vi också ser hos dagens många nättrollshärjande män. En känsla av att vara lämnad på efterkälken av samhällsutvecklingen, utan mening med livet, kämpande mot en sviktande självkänsla.

Det är ett tillstånd Susan Faludi i sin uppmärksammade debattbok från 1999 kallar att vara *Ställd*, med undertiteln: *Förräderiet mot mannen*. Om så är fallet är det inte konstigt att Hassel misslyckas i sin abduktion. Mordet ligger alltför nära honom själv, alltför tätt inpå abduktionens cirklar. Att använda Ockhams rakkniv skulle innebära att han var tvungen att skära i sig själv.

Mest deprimerande är ändå tanken om att spårhunden Hassel i *Hassel – Privatspanarna* är död och att bara privatspanaren Hassel lever vidare som en amatördeckare bland andra. I det fallet blir hans brottsplatsundersökning som ett sista extranummer, där han besöker tidigare jaktmarker i storstadsdjungeln i hopp om att väcka gamla instinkter till liv. Men i stället bekräftar filmen hans värsta farhågor, ingenting händer.

Där han hoppades att se spår, kan han nu bara se trista gatumiljöer en bister vinternatt i Stockholm. Filmen förstärker intrycket med suddiga, lågupplösta bilder i bleka färger. En dyster slutpunkt för Olov Svedelids deckarhjälte Roland Hassel.

Stillbild från *Hassel – Privatspanarna* (2012)

HASSEL – PRIVATSPANARNA OCH BROTTSPLATSEN SOM KUNSKAPSTEORETISK UR-SCEN

Maaret Koskinen

För några år sedan bjöd jag och en kollega kriminologen Leif GW Persson till ett filmvetenskapligt forskarseminarium vid Stockholms universitet. Orsaken var närmast självklar. Här hade vi ju inte bara en patenterad professor som uppfyllde det grundläggande akademiska kriteriet för att undervisa doktorander. Här hade vi dessutom en bästsäljande författare, vars berättelser om brott, straff och poliser man gjort film på. För att nämna några av de mest bekanta: Bo Widerbergs *Mannen från Mallorca* 1984 (som baserades på *Grisfesten*), Kjell Sundvalls *I lagens namn* 1986 (*Samhällsbärarna*) och SVT:s miniserie *En pilgrims död* 2013 i regi av Kristian Petri och Kristoffer Nyholm (bokserien *Välfärdsstatens fall*).

Vad bättre, tyckte vi, än att med denna oförnekliga kompetens på både fiktionens och den så kallade verklighetens räjonger gjuta handfast kunskap i våra (förment) världsfrånvända, bleksiktiga doktorander? Och mycket riktigt: hårda fakta och statistik – de av GW Persson så högt skattade och ofta citerade – flög genom föreläsningssalen och punkterade allehanda missförstånd om både det ena och det andra, inte minst de som beror på det faktum att de flesta av oss träffar fler filmpoliser än riktiga poliser.

Samtidigt hade vi som arrangörer en mer övergripande tanke med vår inbjudan till ”GW”. Detta var trots allt ett forskarseminarium och följaktligen hade vi garderat oss med en som vi tyckte förtroendeingivande teoretisk överbyggnad, och redan i rubriceringen av seminariet: ”Upp till bevis: *CSI* som kunskapsteoretisk ur-scen”. En brottsplatsundersökning (”crime scene investigation”) är ju en sorts iscensättning av kunskapsprocessen: med vilka metoder kan man bäst komma åt och tolka fenomenvärldens lämningar, indicier och olika typer av bevis? Hur man först rent empiriskt säkrar dem, och hur man sedan sätter ihop allt till en meningsfull helhet? Ja, *finns* en sådan meningsfull helhet?

Vi ville, förhoppningsvis till glädje för våra doktorander, på ett underhållande sätt iscensätta något som stod dem nära i deras dagliga studier och skrivande, nämligen det komplexa förhållandet mellan empiri och teori: i vilka sammanhang är det bäst att bygga sin argumentation på fakta, belägg och erfarenhet och, i förlängningen, låta detta bestämma utformningen av eventuell teoribildning? Och när gör man med fördel motsatsen, det vill säga utgå från en teori- och hypotesdriven så kallad deduktiv metod?

Överfört på tv-serien *CSI: Crime Scene Investigation* råder inget tvivel om vad kriminalteknikernas chef Gil Grissom (spelad av William Petersen) sympatiserar med. För honom ligger sanningen inte bara i det synliga, mätbara och fastställbara. Han är i själva verket en empiriker av den mest oreflekterade sorten – den som hyser en bergfast tilltro till att kunskap, det är bara det som kan

beläggas erfarenhetsmässigt. Dessutom tycks han mena att tillvarons spår och tecken på något mirakulöst sätt alltid förklarar sig själva. ”The evidence speaks for itself”, för att citera hans bekanta omkväde.

Utifrån dagens horisont och vid närmare eftertanke hade vi lika gärna kunnat använda oss av Måns Månssons *Hassel – Privatspanarna* (2012). För denna film, tänkt som det avslutande filmkapitlet baserat på Olov Svedelids romanserie om poliskommissarie Roland Hassel, handlar ju om hur Hassel, nu pensionerad, tillsammans med en grupp så kallade privatspanare försöker lösa mordet på Olof Palme – något som i filmen nästan uteslutande sker genom diverse rekonstruktioner av olika möjliga (och omöjliga) scenarion, till yttermera visso inspelade vid själva mordplatsen i hörnet Sveavägen/Tunnelgatan i Stockholm.

Stillbild från *Hassel – Privatspanarna* (2012)

Ett riktig ”crime scene investigation” således, här med ett gäng herrar i övre medelåldern minst lika besatta som Grissom i sin jakt på empiriska belägg, i hopp om att en gång för alla nå Mening och Sanning. Fast i Månssons film sker det med tragikomiska förtecken. Som i scenen där herrarna – oklart varför – ska undersöka hur kläderna ”rörde sig” på mordplatsen. Eller ”fladdrar?”, undrar någon; ”byxorna hängde väl löst?” ”Rörde sig tror jag”, svarar Hassel ödesmättat. Här drar man med andra ord ”the police procedure” in absurdum, just det som i till exempel *CSI* eller *Beck* och andra krim-serier ofta ges en så stor plats, men då med snyggt motljus silat genom oantastliga frisyrer.

Det vi ser i *Hassel* är kort sagt ett ironiskt inverterat harvande på en och samma fläck, med en samling patetiska möpar (militärt överintresserade personer) eller rättare sagt pöpar (polisiärt överintresserade personer), som bokstavligen förlorar sig i närsynta detaljer och bisarra mätningar av allt som går att mäta.

Redan den allra första scenen är talande. Man skulle till och med kunna kalla den för ett slags prolog, eftersom den infaller före förtexterna. Svenska pistolskytteförbundet har årsmöte och under mötesförhandlingarna ska vår hjälte Hassel dela ut ”flykthuvor” som han getts i uppdrag att införskaffa (oklart varför). Fast, säger han beklagande, de är för brand, och tillägger att huvorna inte kan lagras, eftersom ”de har en fryskänslighet”. En konsternerad tystnad uppstår, frågan bordläggs och Hassel blir brutalt om än helt enligt sammanträdesregelmentet överkörd.

Att hjälten redan från början förödmjukas underminerar naturligtvis de publikförväntningar som ligger i genrens kontrakt med publiken. Det vill säga: nu kan vad som helst hända, eller *inte* hända: den här mannen är uppenbarligen inte i stånd att resa sig som en annan Clintan och utmäta rättvisa. Ja snart blir Hassel till och med reducerad till att ringa ”Ring P1” och – kanske den ultimata nesan – låta sig avbrytas i direktsändning av Täppas Fogelberg (här för övrigt TP själv i oantastlig rendering av sin egna publika persona). Att Hassel senare dessutom söker upp en advokatjour med en stressad Göran Lambertz (som då var involverad i ett antal kontroversiella juridiska beslut gällande Palme-mordet) gör nesan bara än värre.

Stillbild från *Hassel – Privatspanarna* (2012)

Dessutom väcker Måns Månssons film en både lustig och olustig genklang i ett här och nu, tio år efter att filmen gjordes. Här finns ju Lambertz, och därmed associationer till hans vidare förehavanden i Quick-fallet och senare våldtäktsanklagelser. Och i dessa pandemitider hoppar man till redan när ”beredskapslager” nämns: det som inte fanns när det behövdes och som understryker att myndigheterna inte hade någon koll – då heller. Inte minst finns det där det fenomen som lätt uppstår i krislägen när allt flyter: konspirationsteoretikerna. Mycket riktigt deltar en av de främsta i Månssons film: journalisten Sven Anér. (Den som vill se en äkta konspirationsteoretiker ”in action” kan kolla in debatten från 1988 mellan honom och Leif GW Persson på Youtube om det så kallade polisspåret.)

Hassel – Privatspanarna utgör kort sagt en dekonstruktion av hela Scandi Crime-genren. Det framgår av nästan varje scen i denna film, där genrens traditioner, konventioner och berättarregler saboteras, en efter en. Ta bara taffligheten och den ödsliga tystnaden i den inledande scenen när maskerna delas ut eller den lika öronbedövande tystnaden i scener där spänningsskapande musik (”normalt” sett) skulle ha lagts på. När musik sedan väl används längre fram sker det i helt godtyckliga, vardagliga situationer. Det skorrar illa – men komiskt – i alla våra tillvanda filmsinnen.

Ännu en konvention som slits i stycken är den teknologi – datorer, mo-

biler, DNA – som så mycket av krimgenrens dramaturgi bygger på. Här finns inga skärmar, inget energiskt letande på nätet, inget av alla dessa mobilsamtal. Tvärtom. Det räcker med att Hassel försöker ringa en taxi för att han omedelbart trasslar till det i telefonens automatsvar.

Här kan man jämföra med David Finchers *Zodiac* från 2007, intressant nog även det en film om (flera) mord på 1970-talet som aldrig blev lösta i verkligheten – och inte heller blir det i filmen. I eftertexterna av denna tre timmar långa film informeras vi tvärtom att de DNA-tester som gjordes 2002 inte matchade de som fanns på de brev som mördaren skickade till massmedia. Hos Fincher ligger fokus istället på ett gammaldags polisarbete och det mödosamma pusslandet, tröstlösa dörrknackandet, tidsödande telefonerandet – i samma stund som filmen blir till en sorts medieteknologisk meditation, i retroaktivt perspektiv, över hur tillvaron kunde se ut när de teknologier som vi numera vant oss vid helt enkelt inte existerade.

Men där Finchers film med sitt ”olyckliga” slut i viss mån ifrågasätter den egna genren är den ändå ohyggligt spännande. Här tar Månsson ett radikalt steg längre: synliggör, främmandegör och saboterar genrens nutida, alltmer teknologibesatta berättarmaskineri. Intrycket förstärks när privatspanarna till slut ämnar göra en filminspelning av rekonstruktionen som Hassel spelar in med liten kamera. Då Månssons film även den är filmad med (konventionellt sett) undermålig teknik, kan det inte annat än utgöra en metakommentar. Mycket riktigt utstrålar Hassel undervägs allt större tvivel. Eller är det skådespelaren Berenett som funderar på det sammanhang han själv är med i?

”I detaljen ligger klarheten, i avgrunden ligger sanningen”, sade Schiller, fritt citerat. Kanske är det även så för våra privatspanare. Vilket bara understryks av att det i Måns Månssons film alltid råder kvälls- eller nattmörker, glåmigt ljus, tröstlös fulhet, i likhet med det mörker i hörnet Tunnelgatan/Sveavägen som sedan Palmemordet pumpats ut, från nattligt gryniga tv-reportage till ett flertal spelfilmer. Det är en glåmighet som antar en metaforisk laddning: man harvar efter nyckeln i ljuset under gatlyktan trots att den kanske ligger i mörkret runtomkring.

Ironiskt nog blir konspirationsteoretikerna offer för ett slags klarhetens tyranni: tron på att något måste vara sant för att det tycks så bekant, handfast – och mätbart.

Hassel – Privatspanarna, 74 min
Premiär samtidigt på biograf, VOD och köp-DVD (23-11-2012)

Roland Hassel	LARS-ERIK BERENETT
Privatspanarna	
Olof Palme	ROLAND ERIKSSON
Gärningsmannen	ARNE MALMGREN
0. Lisbeth Palme	PAUL FRIED
1. Taxichaufför	HANS JOHANSSON
2. Anders Björkman	ANDERS HÖRBERG
3. Stefan Glans	PETER SÖDERLUND
4. Anna Hage	JOHANNES GUSTAVSON
6. Gösta Söderström	HASSE LINDQVIST
7. Ambulansförare	TORBJÖRN KLARTELL
8. Lars Jeppsson	KARL LEIFLAND
	SVEN ANÉR
Pistolskytteförbundet	
	MATS STOLTZ
	NILS-ANDERS EKBERG
	ANDERS KHEMI
	CLAES-HÅKAN CARLSSON
	SUNE PERSSON
	MIKAEL FRISELL
Ring P1	TÄPPAS FOGELBERG
Bibliotekarie	TONI OTTI
Föredraget	OLA SÖDERSTRÖM
Jourhavande advokat	GÖRAN LAMBERTZ
Manus/Regi/Foto	MÅNS MÅNSSON
Klippning	GEORGE CRAGG
Dialogkonsult	JOHAN JONASON
B-foto	BJÖRN ENGBERG
	MÅRTEN STENBERG
2nd unit kameraoperatörer	FREDRIK WENZEL
	BJÖRN ENGBERG

2nd unit B-foto	BJÖRN KÖLING
	SOFIA ARMENTEROS ENGLESON
Belysningsmästare	AXEL PETTERSSON
Elassistent	MICHAEL WAHLBERG
Ljud	PATRIK STRÖMDAHL
	JESPER VAN DONGEN
	CALLE WACHTMEISTER
	PETER WALLGREN
Ljudesign/Tramp/Mix	PATRIK STRÖMDAHL
Dialogredigering/Mix	CALLE WACHTMEISTER
Maskör	KJELL GUSTAVSSON
Rekvisitör	JOVANNA REMAESUS
Kostymör	SYSTA MOGENSEN
Kostymassistent	ALEXANDRA PALOMBO
Regiassistenter	MILVA ENGSTRÖM
	OLLE HJERTÉN KNUTSON
Exekutiv producent	MARTIN PERSSON
Producent	CHARLOTTE MOST
Biträdande producent	ERIK MAGNUSSON
Produktionsledare	HELENA FRANCK
	HANNA LUNDMARK
	ANNIKA ROGELL
Produktionskoordinator	BRITA LUNDQVIST
Ekonomi	JANE PERSSON
Juridik	ROLF LARSSON
Inspelningsledare	HENRIK ANDERSSON
Platschef	SIMON MULLAN
Runner	JACOB SPIJK
Inspelningsassistent	MOLLY CARLZON
Postproduktionsproducenter	HENRIC LARSSON
	FREDRIK ZANDER
	SAMIR CHAHIMI
Bildkoordinator	ANNELI OSCARSSON
Digitalljussättning	MATS HOLMGREN
Super-VHS restaurering	MATS FORSBERG

Digitala effekter	OLLE PETERSSON
Konform	MARIANA KASSES JONAS PETERSSON
Teknisk koordinator	KARL MAGNUS WÄNDELL
Loggning	HERNAN QUINTERO
Offline översättning	KRISTOFFER WÄNDELL
Digital tekniker	JOHAN GLASSEL
Super-VHS konsult	HANS CRISPIN
Analog ljussättning	KARI MANNS
Grafisk form	DANIEL CARLSTEN
Hassel ledtema	ANDERS NEGLIN
Arrangemang	LOUIS HACKETT
Originalmusik	TINA TURNER *What's Love got to do with it*
Producerad med stöd av	SVENSKA FILMINSTITUTET NORDISK FILM & TV FOND
Samproducerat med	SVERIGES TELEVISION
Distrubition	SCANBOX ENTERTAINMENT
Inspelningsplatser	THULEHUSET STOCKHOLM UPPLANDS VÄSBY

Filmögon vill tacka Andreas Bertman, Ludvig Köhler, Mads Mikkelsen, David Skoog, Emilia Bergmark-Jiménez, Daniel Carlsten och ett speciellt tack till Måns Månsson, utan dig hade inte den här publikationen varit möjlig.

Publikationen släpptes i samband med en jubileumsvisning av 35mms kopia av *Hassel – Privatspanarna* på Zita Folkets bio i Stockholm, november 2022. Visningen gjordes möjlig av Svenska Filminstitutet och Filmform.

Hassel – Privatspanarna

Texter: Maaret Koskinen, Michael Tapper och Måns Månsson

Fotografier: Emilia Bergmark-Jiménez

Redigering & formgivning: Filmögon

Korrektur: Emma Hatt

Tryckeri: Göteborgstryckeriet

ISBN: 978-91-527-5089-6

Omslagsbild: Emilia Bergmark-Jiménez

Stillbilder från *Hassel – Privatspanarna* © Scanbox Entertainment

Alla rättigheter förbehållna författarna, fotografen och förlaget.

© Filmögon, 2022
www.filmögon.se

Med bidrag från
Holger och Thyra Lauritzens stiftelse

KULTURRÅDET